

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών *Πολιτιστική Πολιτική
και Ανάπτυξη*

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Πολιτισμική/Συλλογική Μνήμη Πόλεων και Μειονότητες. Το
εβραϊκό παράδειγμα στην πόλη της Θεσσαλονίκης.

Χριστίνα Βερβερίδου

Επιβλέπων Καθηγητής
Στέλιος Λεκάκης

Νοέμβριος 2022

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Πολιτιστική Πολιτική
και Ανάπτυξη**

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Πολιτισμική/Συλλογική Μνήμη Πόλεων και Μειονότητες. Το
εβραϊκό παράδειγμα και η τραυματική-σκοτεινή
κληρονομιά στην πόλη της Θεσσαλονίκης.**

Χριστίνα Βερβερίδου

**Επιβλέπων Καθηγητής
Στέλιος Λεκάκης**

Η παρούσα πτυχιακή εργασία υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των
απαιτήσεων για απόκτηση πτυχιακού τίτλου σπουδών
στην Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη
από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών
του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Νοέμβριος 2022

Περίληψη

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας ήταν να διερευνήσει το ζήτημα της αποτύπωσης της πολιτιστικής κληρονομιάς και της μνήμης μίας μειονότητας τόσο στον υλικό χώρο μίας πόλης, όσο και στην πολιτιστική της ζωή και δράση. Στην παρούσα, αναδεικνύεται το παράδειγμα της εβραϊκής μειονότητας στην πόλη της Θεσσαλονίκης και ειδικότερα το κομμάτι της τραυματικής μνήμης και ιστορία του Ολοκαυτώματος ως μελέτη περίπτωσης τραυματικής-σκοτεινής κληρονομιάς, τόσο σε ό,τι αφορά τον τρόπο, όσο και τους λόγους προβολής της, ή όχι. Οι παράγοντες και τα κίνητρα για την αποσιώπηση της μνήμης φαίνεται να ποικίλουν και να αφορούν τόσο την κυρίαρχη όσο και τη μειονοτική ομάδα. Ωστόσο, ειδικότερα σε ό,τι αφορά το κομμάτι της τραυματικής-σκοτεινής κληρονομιάς, παρατηρείται πως δια μέσου του τραύματος υπάρχουν σημαντικά μηνύματα που δίδονται, είναι παγκόσμια και διαχρονικά και αφορούν όχι μόνο την ομάδα της οποίας ανήκει αυτό το δύσκολο κομμάτι μνήμης, αλλά και το ευρύ κοινό. Με στόχο να εξεταστούν τα παραπάνω, πραγματοποιήθηκε αρχικά βιβλιογραφική έρευνα, ενώ στη συνέχεια ακολούθησε ποιοτική έρευνα με τη μορφή ημιδομημένων συνεντεύξεων σε δείγμα πληθυσμού που είτε αποτελεί μέλος, είτε συνεργάζεται στενά με την εβραϊκή κοινότητα Θεσσαλονίκης.

Summary

The purpose of the specific research was to investigate the issue of imprinting the cultural heritage and memory of a minority both in the material space of a city, as well as in its cultural life and action. In the present, the example of the Jewish minority in the city of Thessaloniki is highlighted and in particular the part of the traumatic memory and history of the Holocaust as a case study of a traumatic-dark legacy, both in terms of the way and the reasons for its promotion, or not. The factors and motivations for silencing memory appear to vary and involve both the dominant and the minority group. However, especially with regard to the part of the traumatic-dark heritage, it is observed that through the trauma there are important messages that are given. They are global and timeless and concern not only the group to which this difficult piece of memory belongs, but also the public. In order to examine the above, a bibliographic research was first carried out, while a qualitative research followed in the form of semi-structured interviews with a sample of the population that is either a member of, or works closely with, the Jewish community of Thessaloniki.

Ευχαριστίες

Στο παρόν σημείο θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους ανθρώπους χωρίς τη συμβολή των οποίων, δε θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί αυτή η διατριβή. Αρχικά, οφείλω να ευχαριστήσω τον επιβλέπων καθηγητή, κύριο Στέλιο Λεκάκη, ο οποίος μου έδωσε αμέριστη προσοχή και εξαιρετικά βοηθητικές κατευθύνσεις, ενώ ταυτόχρονα η στάση του συνέβαλε στη μείωση του άγχους που μπορεί να προκαλέσει μία διαδικασία όπως η παρούσα. Συνεχώς, ευχαριστώ τον Ιωσήφ Ουζιέλ, οι συζητήσεις με τον οποίο αποτέλεσαν έμπνευση και αφορμή για τη δημιουργία των ερευνητικών ερωτημάτων και για τη σημαντική συμβολή του στη διασύνδεσή μου με την εβραϊκή κοινότητα για τη διεξαγωγή της συμπληρωματικής έρευνας. Ταυτόχρονα, ευχαριστώ όλους τους συμμετέχοντες στη συμπληρωματική έρευνα, οι οποίοι όχι μόνο βοήθησαν στη διεξαγωγή της, αλλά οι συζητήσεις μας αποτελούν μέχρι σήμερα αφορμή για στοχασμό. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω το φίλο και συνεργάτη Μιχάλη Λόγγο, για την πολύπλευρη υποστήριξή του και την εξαιρετική βοήθειά του σε ό,τι αφορούσε την ανεύρεση πόρων βιβλιογραφίας. Τέλος, ένα τεράστιο ευχαριστώ στους γονείς μου, για την οικονομική βοήθεια και ειδικότερα την ψυχολογική και ηθική στήριξη που μου παρείχαν, που με βοήθησε σημαντικά τόσο στην υλοποίηση της μεταπτυχιακής διατριβής όσο και στην ολοκλήρωση του Μεταπτυχιακού εν γένει.

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή	1
2	Μνήμη και Χώρος	3
2.1	Πρακτικές μνήμης.....	3
2.2	Συλλογική μνήμη και χώρος	4
3	Πολιτικές Αποσιώπησης	6
3.1	Η μνήμη ως πολιτική διαδικασία	8
4	Τραυματική - σκοτεινή κληρονομιά	10
4.1	Λόγοι επίσκεψης και τουριστικού ενδιαφέροντος.....	11
4.2	Το μήνυμα της τραυματικής-σκοτεινής κληρονομιάς	13
5	Στρατηγικές ανάδειξης	16
5.1	Περιηγήσεις και Ολοκαύτωμα	17
6	Εβραϊκή κοινότητα Θεσσαλονίκης	20
6.1	Αντισημιτισμός: Μία ιστορική αναδρομή.....	20
6.2	Σεφραδίτες εβραίοι	21
6.3	Το Ολοκαύτωμα στη Θεσσαλονίκη	22
7	Η τραυματική-σκοτεινή κληρονομιά στη Θεσσαλονίκη	25
7.1	Σημεία ενδιαφέροντος	26
7.1.1	Μνημείο Ολοκαυτώματος-Πλατεία Ελευθερίας.....	27
7.2	Το παράδειγμα του Auschwitz-Birkenau.....	29
8	Ερευνητική Μεθοδολογία	31
9	Ευρήματα	33
9.1	Η εβραϊκή πολιτιστική κληρονομιά και η προβολή της.....	33
9.2	Ζητήματα πολιτικών αποσιώπησης.....	36
9.3	Τραυματική-σκοτεινή κληρονομιά Ολοκαυτώματος.....	38
9.4	Εβραϊκή κοινότητα: Κινήσεις εξωστρέφειας.....	40
9.5	Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.....	42
10	Επίλογος	43
Παραρτήματα		
A.	Εικόνες-Σημεία ενδιαφέροντος	45
Βιβλιογραφία		48

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

Λέγεται συχνά ότι η ιστορία συνθέτει τη μνήμη των ανθρώπων, όσο και το αντίθετο, πως η μνήμη των ανθρώπων είναι που δημιουργεί και συντηρεί την ιστορία ζωντανή. Παρόλα αυτά, είναι γεγονός πως ταυτόχρονα η ιστορία και η ζωντανή μνήμη των ανθρώπων συνθέτουν την πολιτιστική κληρονομιά των κοινωνικών ομάδων που τις συντηρούν. Με δεδομένα τα παραπάνω, δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι ο φυσικός τόπος μέσα στον οποίο η πολιτιστική κληρονομιά εκφράζεται και εκδηλώνεται διαμορφώνεται από αυτή με υλικές αναπαραστάσεις οι οποίες φανερώνουν τις ταυτότητες των ομάδων στις οποίες αναφέρονται. Παρόλα αυτά, ο φυσικός χώρος, η πόλη που στη συγκεκριμένη μελέτη αναλύεται, είναι ο τόπος μέσα στον οποίο οι ταυτότητες συγκροτούνται, συναντιούνται, συγκρούονται και ανασυγκροτούνται μέσα στο χρόνο, διεκδικώντας το χώρο εκδήλωσής τους.

Στην παρούσα διατριβή, πρόκειται να αναλυθεί το παράδειγμα της εβραϊκής μειονότητας στη Θεσσαλονίκη μέσα από τη τραυματική-σκοτεινή πολιτιστική κληρονομιά του Ολοκαυτώματος και το πώς αυτή εκδηλώνεται στην πόλη. Σκοπός της έρευνας είναι να αναδείξει τον τρόπο που η πολιτιστική κληρονομιά των μειονοτικών ομάδων εκδηλώνεται και ποιοι παράγοντες συντελούν στην αποσιώπηση που πολλές φορές υφίσταται. Ταυτόχρονα, στόχο αποτελεί να καταστεί εμφανές το πώς η τραυματική-σκοτεινή κληρονομιά αποτελεί κομμάτι της ζωντανής μνήμης και τους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιείται. Για την επίτευξη των παραπάνω, πρόκειται τέλος να διεξαχθεί ποιοτική έρευνα η οποία στοχεύει στην επίλυση των παρακάτω ερευνητικών ερωτημάτων:

- Ποια είναι η αντίληψη των μελών της εβραϊκής κοινότητας για την αποτύπωση ή μη της πολιτιστικής τους κληρονομιάς στην πόλη της Θεσσαλονίκης;
- Πώς νοσηματοδοτούν τη δύσκολη-σκοτεινή κληρονομιά του Ολοκαυτώματος και πώς πιστεύουν πως θα έπρεπε να προβάλλεται;

- Με ποιον τρόπο και κατά πόσο νιώθουν πως λαμβάνουν χώρα οι δράσεις εξωτερίκευσης της εβραϊκής κοινότητας;

Κεφάλαιο 2

Μνήμη και χώρος

Ο Χέγκελ στο έργο του «Η Φιλοσοφία της Ιστορίας», αναφέρει πως η ιστορία συνίσταται τόσο από αυτά που συνέβησαν, όσο και από αυτό που αφηγείται κανείς πως συνέβη. Συνεχίζει υποστηρίζοντας πως είναι σημαντικό να κατανοήσουμε πως χωρίς τη μνήμη του παρελθόντος δε θα υπήρχε ιστορία. Με την έννοια «μνήμη του παρελθόντος» ο Χέγκελ αναφέρεται στη συλλογική μνήμη και στη συλλογικότητα την οποία η μνήμη αυτή αφορά. Συνεπώς, χωρίς τη συλλογική μνήμη δεν μπορεί να υπάρχει συλλογική συνείδηση, η οποία αποτελεί το λόγο ύπαρξης πολιτικής δομής, νόμων και δικαιοσύνης (Funkenstein, 1989 :5). Πιο συγκεκριμένα, όπως ο αναφέρει ο Halbwachs, οι αναμνήσεις δεν είναι απλά αποτυπώματα μιας εμπειρίας. Αντίθετα, πρόκειται για ενεργές επιλογές και ανακατασκευές ενός βιωμένου παρελθόντος, καθώς ακόμη και οι πιο προσωπικές εμπειρίες είναι αποτέλεσμα μιας δυναμικής κοινωνικής διαδικασίας. Καθώς οι εμπειρίες δημιουργούνται και εγγράφονται σε ένα δεδομένο φυσικό και κοινωνικοϊστορικό περιβάλλον, αποθηκεύονται στη μνήμη και ανακαλούνται μέσω συνεχών ανταλλαγών με σημαντικούς άλλους ή σημαντικές ομάδες. Κατά συνέπεια, καθώς η κάθε ομάδα έχει τη δική της συλλογική μνήμη, παρέχει και το πλαίσιο μέσα στο οποίο τα μέλη της θα κατανοήσουν τις δικές τους προσωπικές εμπειρίες (Apfelbaum, 2010 :83).

2.1 Πρακτικές μνήμης

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Brockmeier (2002 :17), είναι πράγματι αμέτρητες οι συμβολικές και υλικές πρακτικές της μνήμης που λαμβάνουν χώρα σε ολόκληρο τον κόσμο. Μπορούν να περιλαμβάνουν δημόσιες συγκεντρώσεις, τελετές, όπως επίσης και

αντικείμενα όπως είναι τα βραβεία, τα βιβλία, οι ταινίες και τα εκθέματα. Οπωσδήποτε όμως, θα ήταν μεγάλη παράλειψη να μην αναφερθούν στο σημείο αυτό τα μνημεία και άλλες συμβολικές κατασκευές που έχουν το χαρακτήρα των ναών μνήμης. Πρόκειται για εκθέματα ή για σημεία στο χώρο που αποτελούν κομμάτια και συμβολισμούς σημαντικών αναμνήσεων συλλογικών ομάδων στα οποία δίνεται μία ιδιαίτερη σημασία. Συνεπώς, αποτελούν σημαντικά σημαίνοντα τα οποία νοηματοδοτούν την καθημερινή ζωή των κοινωνικών συνόλων του τόπου μέσα στον οποίο εκφράζονται. Ειδικότερα, σχετικά με τη δυτική κουλτούρα ο Brockmeier (2002 :17) αναφέρει συγκεκριμένα: «Η δημόσια ζωή στη Δύση φαίνεται να έχει καλυφθεί με μια πυκνή υφή πρακτικών και τεχνουργημάτων απομνημόνευσης, ένα μνημονικό ιστό από το οποίο κανείς δεν μπορεί να διαφύγει». Έτσι, η πόλη φαίνεται να παραμένει ο κατεξοχήν φυσικός χώρος μέσα στον οποίο οι συλλογικότητες δημιουργούν υλικές εκφράσεις του πολιτισμού και της μνήμης τους.

Σε συνέχεια της παραπάνω διαπίστωσης, τα σημεία της πόλης που βαραίνουν ιστορικής σημασίας, είναι σημεία τα οποία εκ των πραγμάτων δεν παραπέμπουν πουθενά αλλού παρά μόνο στον εαυτό τους. Η ιστορία που «κουβαλούν» οι εν λόγω τόποι παράγεται μέσα από την εσωτερική μνήμη των βιωμάτων των ανθρώπων που εκφράζεται υλικά σε σημεία της πόλης και το φυσικό περιβάλλον. Έτσι, δημιουργούνται αφηγήσεις, εικόνες, εμπειρίες και αξίες που αποδίδονται μέσα από υλικές κατασκευές στο χώρο, όπως είναι τα μνημεία, τα μουσεία και άλλα σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Μολαταύτα, κάποια σημεία ή κτίσματα έχουν σημασία και νόημα ακόμη και χωρίς τη μνημονική ιδιαιτερότητα που τους αποδίδει ένα μνημείο, ακόμη και μόνο μέσα από τη βιωμένη ιστορία των ανθρώπων. Ωστόσο, οι κοσμοθεωρίες, οι κοινωνικές σχέσεις, οι ανθρώπινες ανάγκες, οι πολιτισμικές λειτουργίες, οι συλλογικές νοοτροπίες και οι ηθικές αξίες συμβολοποιούνται και εκφράζονται μέσα από τα μνημεία στο χώρο και αποτελούν έτσι μία έκφραση του άμεσου λόγου της μνήμης (Αργυρακάκη, 2016 :35).

2.2 Συλλογική μνήμη και χώρος

Παρόλα αυτά, οι μνήμες ανθρώπων που έχουν βιώσει ένα συγκεκριμένο γεγονός είναι αλήθεια πως δεν είναι πάντα οι ίδιες, καθώς για τον καθένα η ανάμνηση της εμπειρίας προκαλεί διαφορετικά συναισθήματα και συνειρμούς. Η ανάμνηση, αποτελεί ένα εντελώς προσωπικό γεγονός καθώς πρόκειται για μια νοητική πράξη. Ακόμα κι αν υποθέσουμε πως όλοι μοιραζόμαστε μια κοινή διάνοια, οφείλουμε να κάνουμε τη

διάκριση μεταξύ προσωπικών αναμνήσεων. Αποτελεί γεγονός, πως όλες οι αναμνήσεις, όσο προσωπικές κι αν είναι συνδέονται με ιδέες που μοιραζόμαστε με πολλούς άλλους, με ανθρώπους, ομάδες, μέρη, ημερομηνίες, λέξεις και γλωσσικές μορφές, θεωρίες και ιδέες, δηλαδή, με όλο το υλικό και ηθικό πλαίσιο της κοινωνίας της οποίας ανήκουμε. Πιο συγκεκριμένα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Halbwachs, ενώ οι ατομικές αναμνήσεις στηρίζονται στο πλαίσιο της κοινωνικής μνήμης, είναι γεγονός πως κατά τη μετατροπή τους από ατομικές σε συλλογικές διαστρεβλώνονται και διαφέρουν από την προσωπική εμπειρία, παρότι για να δημιουργηθεί μία συλλογική μνήμη χρειάζεται μία ενότητα απόψεων (Apfelbaum, 2010 :83).

Ωστόσο, υπάρχει αυτό που αναγνωρίζει η ατομική συνείδηση, αλλά και αυτό που αναγνωρίζεται ως συνείδηση σε ένα γενικότερο πλαίσιο (Funkenstein, 1989 :7). Συνεπώς, ο Funkestein (1989 :7), αναφέρει πως καμία μνήμη δεν μπορεί να είναι αποκομμένη από τα κοινωνικά συμφραζόμενα, που αποτελούνται από το συμβολικό σύστημα που έχει παραχθεί μέσα από γενεές ζυμώσεων στην εκάστοτε κοινότητα. Οι ατομικές και κοινωνικές αναπαραστάσεις στο χώρο παίρνουν μορφή μέσα από τα μνημεία. Με αυτό τον τρόπο παράγεται η συλλογική μνήμη, αυτό που αναγνωρίζεται ως συνείδηση όπως αναφέρθηκε παραπάνω, μέσα στο χώρο, που αποτελεί το σημείο προβολής της. Εστιάζοντας στη χρήση του αστικού τοπίου ως χώρο εκδήλωσης της μνήμης, τα μνημεία – δημόσια γλυπτά που αναπαριστούν ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα – καταλαμβάνουν μόνο ένα μικρό μέρος του, ακόμη και σε εθνικές πρωτεύουσες με μακροχρόνιες ιστορίες. Παρόλα αυτά, συχνά βρίσκονται σε περίοπτες, πολυσύχναστες τοποθεσίες, και η εξέχουσα θέση και η μονιμότητά τους παρέχουν ισχυρή επιβεβαίωση συγκεκριμένων αφηγήσεων για την εθνική ιστορία και αξίες (Stevens, 2019 :2). Όπως αναφέρει η Αργυρακάκη (2016 :35): «Μέσω της αρχιτεκτονικής δομείται μια σύνθεση των χώρων της ιστορίας και των τόπων της μνήμης σε ιδεατά πεδία νοημάτων που αντανακλούν κοσμοθεωρίες, κοινωνικές σχέσεις, ανθρώπινες ανάγκες, πολιτισμικές λειτουργίες, συλλογικές νοοτροπίες και ηθικές αξίες: το μνημείο αποτελεί τη συμβολική τους μορφή. Τα μνημεία, υπό αυτή την έννοια, συμπυκνώνουν ένα χώρο αφηγηματικό που συνθέτει το λόγο της ιστορίας με το λόγο της μνήμης». Το μνημείο συγκροτεί και ουσιαστικά είναι ο υλικός φορέας των πολιτικών που χρησιμοποιούνται από διάφορες κοινωνικές ή εθνικές ομάδες για τη συντήρηση ή μη της μνήμης.

Κεφάλαιο 3

Πολιτικές Αποσιώπησης

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, η μνήμη και οι συμβολισμοί της είναι φανερό πως επηρεάζουν σημαντικά τις κοινωνικές δομές, ενώ ταυτόχρονα είναι ενταγμένα στην καθημερινότητα των ανθρώπων. Συγκεκριμένα, σε ό,τι αφορά τα μνημεία, η επιλογή ή μη της δημιουργίας ή της ανάδειξής τους, η συμβολική τους αξία, η επιλογή ενός συγκεκριμένου χώρου τοποθέτησης, αποτελούν παράγοντες καθορισμού κοινωνικών συνειδήσεων, τάσεων και δράσεων, ενώ ταυτόχρονα φανερώνουν πολιτικές και προβολές του κοινωνικού γίνεσθαι. Έτσι, η πόλη, όπως παρουσιάζεται, φαίνεται να είναι ένα σημαντικό σημαίνον και ταυτόχρονα σημαινόμενο, ως ένα κομμάτι του υλικού πολιτισμού το οποίο διαμορφώνεται και αναδιαμορφώνεται ανάλογα με αυτό που επιλέγει μία συλλογικότητα να θυμάται ή να ξεχάσει. Ταυτόχρονα, σημαντικό είναι να τονιστεί πως μέσα σε μία πόλη του σήμερα είναι γεγονός πως συνυπάρχουν παραπάνω από μία συλλογικότητες και αυτό καθιστά την ίδια έναν χώρο μέσα στον οποίο διακυβεύονται και εκφράζονται παραπάνω από ένα κυρίαρχα αφηγήματα. Συνεπώς, παρατηρείται το αφήγημα της κυρίαρχης ομάδας και πλειονότητας και τα εκάστοτε αφηγήματα των μειονοτήτων που διαβιούν στις πόλεις.

Είναι χαρακτηριστικό, πώς σε ό,τι αφορά το σχηματισμό των εθνικών πρωτευουσών, ο σχεδιασμός, το νόημα και ο χώρος που θα τοποθετηθεί ένα μνημείο μέσα στο αστικό τοπίο, είναι θέματα μεγάλης σημασίας, καθώς νοηματοδοτούν τη σύνθεση της εθνικής ιστορίας και κατ' επέκταση της εθνικής ταυτότητας (Stevens, 2019 :2). Η συλλογική μνήμη είναι αποτυπωμένη στα μνημεία και η απομνημόνευση μπορεί να είναι επιλεκτική. Συνεπώς, υπό αυτή την έννοια η λήθη είναι επίσης ουσιαστικό μέρος της (Mitter, 2013 :2). Ο εξέχων συμβολικός λόγος των επίσημων μνημείων στις εθνικές πρωτεύουσες βοηθά να ενισχύσουν το κυρίαρχο αφήγημα των πολιτισμών που τις έχουν δημιουργήσει. Μετά τους τελευταίους δύο αιώνες εορτασμού της οικοδόμησης

εθνών και των πολέμων, οι κεντρικές τοποθεσίες στις πρωτεύουσες των καθιερωμένων δημοκρατικών εθνών είναι γεμάτες από μνημεία για τους Ευρωπαίους λευκούς άνδρες. Ακόμη και στις πρωτεύουσες των εθνών με τις πιο δημοκρατικές και περιεκτικές πολιτικές, τα αναμνηστικά θέματα και οι τοποθεσίες εξακολουθούν να κυριαρχούνται από τα ιστορικά οράματα και τις αποφάσεις των εθνικών κυβερνήσεων (Stevens, 2019 :27).

Εν ολίγοις, η μνημόνευση σχετίζεται άμεσα με την ανάμνηση του παρελθόντος, είτε για να συμβιβαστεί κανείς με το τραύμα είτε για να βυθιστεί στην εθνικιστική νοσταλγία. Τα μνημεία χρησιμοποιούνται ως μέσα εκτόνωσης συναισθημάτων που δημιουργεί η ίδια η βιωμένη εμπειρία ή ακόμη και μόνο η ανάμνησή της. Ταυτόχρονα, καθώς χρησιμοποιούνται ως μέσα εκπαίδευσης και διαιώνισης συνειδήσεων, για τουριστικούς σκοπούς, αφορούν άμεσα διαφόρων ειδών σκοπιμότητες. Η εθνοκάθαρση και ο πολιτιστικός κατακερματισμός δεν είναι απλώς ακαδημαϊκά ζητήματα. Είναι ανθρώπινες αντιδράσεις που συνεπάγονται τη δημιουργία νέων πολιτικών, τη διεκδίκηση των επανασχεδιασμένων πολιτισμικών ταυτοτήτων, την αποδυνάμωση των κοινωνικών ομάδων και πολλές φορές την αλλοίωση των ιστοριών του παρελθόντος (Meskell, 1998 :25).

Συνεπώς, η ύπαρξη ή μη αυτών των υλικών αφηγήσεων που είναι τα μνημεία, είναι πάντοτε κοινωνικά ή πολιτικά χρωματισμένα ή ακόμη παραλλαγμένα τόσο, ώστε να διαφέρει σχεδόν απόλυτα από την αρχική μορφή της μνήμης που την παρήγαγε (Αργυρακάκη, 2016 :49). Στο σημείο αυτό, ας σημειωθεί πως στη δημιουργία των μνημείων και των πρακτικών μνήμης, είμαστε ενεργά μέλη, καθώς με έναν τρόπο «συμμετέχουμε» μέσα από τις οικογένειες, τάξεις, επαγγελματικές οργανώσεις, πολιτικά κόμματα στα οποία ανήκουμε. Έτσι, μέσα από την ενεργό συμμετοχή μας στην κοινωνική ζωή, θυμόμαστε σύμφωνα με τα διάφορα κοινωνικά πλαίσια που τονίζουν τις διαφορετικές πτυχές της βιωμένης μας πραγματικότητας. Οτιδήποτε δεν καταφέρνει να περάσει από γενιά σε γενιά καταλήγει να ξεχαστεί, γεγονός που υπενθυμίζει πως καθώς συνήθως εξελισσόμαστε σε μια κοινωνική κοινότητα, αποκτούμε το πλαίσιο και τις πρακτικές μνήμης της αυθόρμητα, χωρίς συνειδητή προσπάθεια ή επίσημη διδασκαλία, καθώς μαθαίνουμε να επικοινωνούμε και να οργανώνουμε τις ατομικές μας αναμνήσεις στη διαδικασία της καθημερινής ρουτίνας (Brockmeier, 2002 :10). Σύμφωνα με τον Durkheim, η κοινωνία μπορεί να κρατηθεί ενωμένη μέσα από τη συλλογική μνήμη η οποία ξεπερνά την ατομική. Στην

πραγματικότητα, είναι η ίδια η συμμετοχή σε μία κοινότητα κάνει τα άτομα να θυμούνται κάποια γεγονότα, ενώ ταυτόχρονα τα σπρώχνει να ξεχάσουν άλλα (Mitter, 2013 :165).

3.1 Η μνήμη ως πολιτική διαδικασία

Σε συνέχεια της παραπάνω διαπίστωσης, αυτό που συνδέει τα άτομα σε μια πολιτιστική κοινότητα είναι μια κοσμοθεωρία ριζωμένη σε ένα σύνολο κοινωνικών κανόνων και αξιών καθώς και η μνήμη ενός κοινά κατοικημένου και παρόμοιου βιωμένου παρελθόντος. Η πρωταρχική λειτουργία είναι να εγγυηθεί μια πολιτιστική αίσθηση του «ανήκειν» (Brockmeier, 2002 :12). Συνεχώς, η διαπίστωση του Halbwachs, εμπνευστή της έννοιας της συλλογικής μνήμης, βρίσκεται στο γεγονός πως πρόκειται για συγκεκριμένες αναπαραστάσεις του παρελθόντος, διαλεγμένες επιλεκτικά, με στόχο μία διαρκή διαδικασία ταυτοποίησης. Πρόκειται για μία πολιτική διαδικασία, η οποία μέσα από τα μνημεία ή οποιαδήποτε μορφή εκδήλωσης που αφορά τον «πολιτισμό των επετείων», συνδέεται με τη διακυβέρνηση και την ηγεμονική παραγωγή μνήμης. Έτσι, ελέγχεται το παρελθόν για να μπορεί να διατηρηθεί η εξουσία στο παρόν (Selimovic, 2013 :337).

Σαφέστερα, ερμηνεύοντας την έννοια της πολιτικής διαδικασίας, οι άνθρωποι λειτουργούν μέσα από πολιτικές πράξεις, οι οποίες ορίζονται ως τέτοιες όταν επιδιώκουν να επηρεάσουν την κοινωνία σύμφωνα με τις προτεραιότητες και τις ατζέντες που ταιριάζουν στις ανάγκες τους ως μέλη συγκεκριμένων ομάδων. Καθεμιά από αυτές τις ομάδες έχει το δικό της σύνολο αξιών, τη δική της ιστορία, έθιμα και κώδικες, μέσα από τα οποία αντιλαμβάνεται την πραγματικότητά της (Boytner, Swartz, Parker, 2010 :2). Συνεπώς, γίνεται φανερό πως με αυτό τον τρόπο επηρεάζεται και το τοπίο, ο φυσικός χώρος μέσα στον οποίο ο πολιτικός αυτός λόγος εξελίσσεται. Οι προτεραιότητες που τίθενται καθορίζουν και το ποιες ή πώς θα ειπωθούν οι ιστορίες, καθώς και το τι θα αναδειχθεί στο χώρο. Ταυτόχρονα, χαρακτηριστική είναι η έκφραση του Augustine, πως το παρελθόν είναι αυτό που θυμάται κανείς στο παρόν, ενώ το μέλλον, είναι το παρόν που θα θυμάται κανείς (Funkenstein, 1989 :9). Από τα παραπάνω εύκολα μπορεί κάποιος να συμπεράνει πως η αντικειμενικότητα της μνήμης είναι ένα ζήτημα που αξίζει διερώτησης και διερεύνησης.

Καθώς οι πολιτισμοί αλλάζουν, αλλάζουν και οι πρακτικές μνήμης και οι ιδέες τους για το τι αξίζει και τι είναι επιθυμητό να θυμόμαστε (Brockmeier, 2002 :20). Στη νεωτερικότητα, τα μνημεία επανεφευρίσκονται συνεχώς για να ταιριάζουν σε συγκεκριμένες πολιτικές ατζέντες και η συλλογική μνήμη χρησιμεύει για να νομιμοποιήσει τις ανταγωνιστικές φιλοδοξίες των διαφορετικών κοινοτήτων (Mitter, 2013 :165). Για την ακρίβεια, δεν υπήρξε ποτέ ουδέτερος λόγος σε ό,τι μπορεί να αφορά τον πολιτισμό και την ιστορία του. Πρόκειται για σημεία και σύμβολα φτιαγμένα από ανθρώπους και είναι γεγονός πως οι άνθρωποι φτιάχνουν τη δική τους ιστορία. Η μετααποικιακή κριτική ειδικότερα υπογραμμίζει τις άνισες δυνάμεις της πολιτιστικής παρουσίασης που εμπλέκονται στον διαγωνισμό για την κοινωνικοπολιτική εξουσία μέσα στην τρέχουσα παγκόσμια τάξη πραγμάτων. Οι κρίσιμες αυτές αναθεωρήσεις προκύπτουν από την αποικιακή μαρτυρία των χωρών του Τρίτου Κόσμου και των μειονοτικών φωνών (Meskell, 1998 :5).

Συμπερασματικά, όπως μας ενημερώνει ο Brockmeier, (2002 :17). τα μνημεία και οποιουδήποτε είδους «μνημόσυνα» όπως τα χαρακτηρίζει, είναι κορεσμένα με το εκάστοτε εθνικό φαντασιακό. Τα μνημεία σε δημόσιους χώρους είναι απαραίτητο χαρακτηριστικό του αυτοπροσδιορισμού του έθνους στην εποχή μας. Πολλά από αυτά τα τραυματικά γεγονότα έχουν μνημονευτεί εκτενώς και μνημονεύονται σε μουσεία, σε γραπτά κείμενα και στην τηλεόραση και τον κινηματογράφο. Ωστόσο, σε πολλές από αυτές τις περιπτώσεις μπορεί να τεθεί σε εφαρμογή μια επιλεκτική προσέγγιση. Η ιστορία ενός γεγονότος υπάρχει πάντα ολόκληρη αποτυπωμένη στη μνήμη, όμως η παρουσίαση γίνεται πάντα επιλεκτικά, με πολλές φορές σημαντικά κομμάτια της να αποσιωπώνται. Η απόφαση από την πλευρά του κράτους να χτίσει μνημεία που μνημονεύουν ορισμένα γεγονότα στη συνείδηση του έθνους όχι μόνο περιλαμβάνει τη μνήμη αλλά και τη λήθη. Μέσα από τη διαδικασία του χτισίματος της συλλογικής μνήμης, οι ομάδες ορίζουν τόσο τις μνήμες που επιθυμούν να προβάλουν όσο και αυτές που επιθυμούν να αποσιωπήσουν. Συνεπώς, ο φυσικός χώρος διαμορφώνεται αντίστοιχα και η πόλη γίνεται ένα τοπίο ζωντανών αντιπαραθέσεων, όπου η επιλογή της αποσιώπησης γεγονότων, καταστάσεων και οπτικών συμβαίνει με τρόπο που σχεδόν πάντα εξυπηρετεί το κυρίαρχο αφήγημα.

Κεφάλαιο 4

Τραυματική-Σκοτεινή

κληρονομιά

Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, εξετάζεται η σκοτεινή κληρονομιά και ο τρόπος που επιλέγει ένα κοινωνικό σύνολο να τη θυμάται, να την εξετάζει και να την εκθέτει στο χώρο, ή ακόμη και στον τρόπο που επιλέγει να τη θυμάται. Ο όρος «σκοτεινή κληρονομιά», όπως και ο όρος «σκοτεινός τουρισμός» αποτελούν όρους που απασχόλησαν μόλις τις τελευταίες δεκαετίες τους ειδήμονες των πολιτιστικών σπουδών μέσα από την άνθιση του τουρισμού σε σημεία ενδιαφέροντος που αφορούν τραυματικά σημεία της ιστορίας. Τα ερωτήματα που εγείρονται σχετίζονται κατά βάση με το γιατί επιλέγονται, τι προκαλούν στον επισκέπτη και πως ακριβώς λειτουργούν στη δημιουργία μιας συλλογικής συνείδησης. Σημαντικό φαίνεται να είναι το γεγονός πως ο τρόπος που λειτουργεί η μνήμη αφορά ταυτόχρονα και την ανάγκη του εκάστοτε αναγνώστη, κάτι που γίνεται αρκετά ξεκάθαρο στις έρευνες που αφορούν τη σκοτεινή κληρονομιά και την αξιοποίησή της, συνεπώς και το σκοτεινό τουρισμό.

Παραδοσιακά, οι πολιτιστικές σπουδές έτειναν να δίνουν προτεραιότητα ή να επικεντρώνονται σε μνημειώδη και αισθητικά ερείπια του παρελθόντος, ενώ η σκοτεινή κληρονομιά αφορά τη σημασία και τις έννοιες της «κληρονομιάς που πονάει», αρνητικών και δυσάρεστων μνημών που εκφράστηκαν ή και όχι στον υλικό χώρο, ενώ τελικά κληρονομήθηκαν από το παρελθόν και έχουν αντίκτυπο στο παρόν με τη μια ή την άλλη μορφή. Έτσι, η ιδέα της σκοτεινής κληρονομιάς αντιπροσωπεύει μια προσπάθεια να καθιερωθεί μια πιο ισορροπημένη κατανόηση του πώς και με ποιες μορφές το παρελθόν είναι παρόν στο παρόν, βρίσκεται δηλαδή μέσα σε αυτό, αναγνωρίζοντας την ποικιλομορφία των επιπτώσεων που έχει τόσο το πρόσφατο όσο και το πιο μακρινό παρελθόν στα σύγχρονα ζητήματα (Thomas, Herva, Seitsonen,

Koskinen-Koivisto, 2019 :1). Ο Άντερσον έχει πολύ εύστοχα παρατηρήσει πως τα περισσότερα από τα πιο βαθιά σύμβολα της εθνικής συνείδησης φαίνεται να είναι σύμβολα θανάτου. Συνεπώς, τα μνημεία αποτελούν τα δοχεία των μηνυμάτων που μεταφέρονται μέσα από τα εν λόγω σύμβολα. Τα μουσεία μνήμης φαίνεται να χρησιμοποιούνται για πολιτικές και ηθικές προπαγάνδες για την ιστορία του παρελθόντος από ηγεμονικές τάξεις, οι οποίες τελικά, καθορίζουν άμεσα και την ποιότητα της ειρήνης που επικρατεί στο παρόν. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως οι βανδαλισμοί των αναμνηστικών μνημείων είναι διαδεδομένοι γεγονός που φανερώνει πως τα μουσεία και άλλες μορφές μνήμης αποτελούν μέρος μιας συνεχιζόμενης διαμάχης για την εξουσία που δεν έχει κλείσει από το τέλος του πολέμου (Selimovic, 2013 :340).

4.1 Λόγοι επίσκεψης και τουριστικού ενδιαφέροντος

Η έρευνα για τη «σκοτεινή κληρονομιά» διερευνά την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς ως μια δυνητικά «σκοτεινή» δύναμη. Πιο συγκεκριμένα, στο σημείο αυτό το ενδιαφέρον εστιάζεται στο γιατί και πώς φτάνουν οι άνθρωποι να επιλέξουν να ενδιαφερθούν για ένα κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς που σχετίζεται τόσο άμεσα με το θάνατο όσο και με περιόδους συγκρούσεων. Αυτές οι πτυχές μπορεί να έχουν διαφορετική σημασία για διαφορετικές ομάδες ή κοινότητες ανάλογα, για παράδειγμα, με τον ρόλο τους στη σύγκρουση, τη χρονική απόσταση από τα γεγονότα και τις ιεραρχίες εξουσίας. Οι ερευνητές έχουν σημειώσει ότι, ενώ υπάρχουν παρόμοιοι όροι, η σκοτεινή κληρονομιά φαίνεται με κάποιο τρόπο να ενσωματώνει επίσης την πολυπλοκότητα του κοινωνικού αντίκτυπου, τις πολύπλευρες πτυχές και τη πολιτικά φορτισμένη φύση αυτού του είδους κληρονομιάς (Thomas, Herva, Seitsonen, Koskinen-Koivisto, 2019). Είναι γεγονός, πώς κατά τη δεκαετία του '90 δημιουργήθηκαν ποικίλα μουσεία και τόποι μνήμης οι οποίοι ήταν αφιερωμένοι σε καταπατήσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που συνέβησαν στο παρελθόν. Ταυτόχρονα, πολλά σημεία βίας και θανάτου σχηματοποιούνται σε μνημεία με στόχο να αποδώσουν τιμή σε σημαντικά εθνικά γεγονότα ή σε γεγονότα σημαντικά για την υπόσταση της πόλης στην οποία εκτίθενται. Επίσης, σε ένα εθνικό επίπεδο, παρατηρείται πως μνημονεύονται όλα τα σημαντικά πεδία μαχών των επαναστάσεων και των πολέμων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο δημιουργούνται νοήματα τα οποία σχετίζονται με τη σύνδεση της τραγωδίας, του τόπου, του πολιτισμού και της συλλογικής μνήμης (Αργυρακάκη, 2016 :59). Χαρακτηριστικό παράδειγμα του ελληνικού χώρου αποτελεί το μνημείο των

Θερμοπυλών, το οποίο βρίσκεται στο ακριβές σημείο της μάχης, με το μνημείο και το άγαλμα του ήρωα Αχιλλέα να υπενθυμίζουν στον Έλληνα τη σύνδεσή του με ένα αρχαιοελληνικό παρελθόν και ό,τι αυτό συνεπάγεται μέσα από την ενθύμηση της συγκεκριμένης ξακουστής μάχης.

Επιπρόσθετα, γεγονός αποτελεί πώς οι έρευνες για το σκοτεινό τουρισμό σε ένα αρχικό στάδιο εστίαζαν στο θάνατο ως βασικό θέμα και πεδίο εμπειρίας για τον επισκέπτη. Αυτό που φαίνεται να παράγεται ως συμπέρασμα μέσα από τις μελέτες, είναι πως μέσα από εμπειρίες επίσκεψης και επαφής με τη σκοτεινή κληρονομιά επιδιώκονται οι βασικές αξίες της κληρονομιάς, που δεν είναι άλλες από το πώς και γιατί το παρελθόν έχει αξία στο παρόν (Thomas, Herva, Seitsonen, Koskinen-Koivisto, 2019 :5). Μέσα από βιβλιογραφική έρευνα σχετικά με τους λόγους και τα κίνητρα της επιλογής της επίσκεψης σε έναν τόπο σκοτεινής κληρονομιάς, διαπιστώνεται πως υπάρχει αρχικά η προοπτική της προσφοράς όπου η εμπειρία είναι θεμελιακά απλοποιημένη, θεωρώντας πως ο σκοτεινός τουρισμός αφορά απλά το ταξίδι σε έναν τόπο που σχετίζεται με το θάνατο, την καταστροφή και τη φθορά. Με αυτή την οπτική, τα εσωτερικά κίνητρα του επισκέπτη και η δική του εμπειρία που μπορεί να τον οδηγούν εκεί καθίστανται άνευ σημασίας. Η δεύτερη προσέγγιση χρησιμοποιεί μια προοπτική προσανατολισμένη στη ζήτηση, όπου ο σκοτεινός τουρισμός ορίζεται ως κίνητρο για την επίσκεψη. Προτείνεται έτσι, πως ο σκοτεινός τουρισμός είναι «ταξίδι σε μια τοποθεσία» εν όλω ή εν μέρει, υποκινούμενος από την επιθυμία για συμβολικές συναντήσεις με το θάνατο. Η τρίτη προσέγγιση προσεγγίζει τον τουρισμό σε σημεία «σκοτεινού» ενδιαφέροντος με έναν τρόπο που συνδυάζει την προσφορά με τη ζήτηση. Σε αυτή την περίπτωση, η αναζήτηση της εμπειρίας μπορεί να μη σχετίζεται σε τίποτα με το θάνατο που συνδέεται με το σημείο, αλλά τα κίνητρα αντιθέτως να είναι κατά βάσει βιωματικά (να υπάρχει δηλαδή βιωμένη μνήμη στο σημείο που να συνδέεται με ένα σκοτεινό-δύσκολο παρελθόν) (Biran, Poria, Oren, 2011 :821).

Άλλωστε, όπως αναφέρει και η Mitter (2013 :160), η εκάστοτε πρόσληψη της λειτουργίας ή του συμβολισμού ενός μνημείου, ενός τόπου, ή ακόμη μίας μνήμης που σχετίζεται με την πολιτιστική κληρονομιά, καθορίζεται από τη σχέση που έχει κανείς στο παρόν του με το παρελθόν του. Βέβαια, όπως αναφέρθηκε στις προηγούμενες ενότητες, πρόκειται για μια σχέση που είναι εμποτισμένη με ιδέες από όλο το φάσμα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής μίας κοινότητας. Στις κοινωνίες που επιβιώνουν μίας σύγκρουσης όπως αυτή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τα μνημεία και οι πρακτικές μνήμης χρησιμοποιούνται ως σημαντικά εργαλεία για μία συμφιλίωση με το παρελθόν.

Στο μεταπολεμικό του Β' Παγκοσμίου Πολέμου χώρο, δηλαδή στις πόλεις και τους τόπους όπου διαδραματίστηκαν τα γεγονότα του πολέμου, τα μνημεία και τα μουσεία θεωρούνται ως ένα ορατό και απτό είδος επανόρθωσης της θηριωδίας που συνέβη. Έρευνες δείχνουν ότι τα θύματα βίας πιστεύουν ότι η μνημόνευση είναι η δεύτερη πιο πολύτιμη μορφή κρατικών αποζημιώσεων μετά την οικονομική αποζημίωση (Selimovic, 2013 :335). Στο σημείο αυτό, άξιο σημείωσης είναι πως οι τοποθεσίες που παρουσιάζουν το θάνατο φαίνεται να είναι πολυλειτουργικές, ανάλογα με τα σύμβολα που αποδίδονται κάθε φορά τόσο στην έννοιά του, όσο και στο ίδιο το γεγονός του θανάτου (Biran, Poria, Oren, 2011 :823). Για παράδειγμα, οι τοποθεσίες που παρουσιάζουν τέτοιες μνήμες καταγράφονται ως μέρος για ανάμνηση, πένθος, χώρος πνευματικής εμπειρίας, επίδειξη εθνικής ταυτότητας, ή ακόμη ως εκπαιδευτικές εμπειρίες. Τελικά, φαίνεται πως χρειάζεται να γίνει σαφέστερη η κατανόηση του σκοτεινού τουρισμού ως κοινωνικό φαινόμενο και είναι καλό να δομηθεί μία συγκεκριμένη θεώρηση σχετικά με την ετερογένεια των αναζητούμενων από τους επισκέπτες εμπειριών σε τοποθεσίες που παρουσιάζουν θάνατο και θηριωδίες.

4.2 Το μήνυμα της τραυματικής-σκοτεινής κληρονομιάς

Στο άρθρο "Dialectical emotions in a dark heritage site: A study at the Auschwitz Death Camp" (Oren, Shani, Poria, 2021 :6), παρουσιάζεται μια διαφορετική οπτική τόσο σχετικά με τους λόγους επίσκεψης σε χώρους σκοτεινής κληρονομιάς, όσο και σε ό,τι αφορά στο τι αποκομίζει ο επισκέπτης από την επίσκεψή του σε αυτούς. Πιο συγκεκριμένα, οι τοποθεσίες αυτές φορτίζονται με την έννοια του «ναού», όπου πραγματοποιούνται κοσμικά προσκυνήματα. Ο Collins-Kreiner (2016), για παράδειγμα, τόνισε τον ρόλο τέτοιων τοποθεσιών κληρονομιάς στην αναζωογόνηση της πράξης του προσκυνήματος στη μεταμοντέρνα κοινωνία. Οι Collins-Kreiner και Mansfeld και Korman αντιλήφθηκαν το προσκύνημα ως ταξίδι που στοχεύει στη μεταμόρφωση. Ταυτόχρονα, διεξήχθησαν μελέτες σχετικά με τον εξελικτικό ρόλο των αρνητικών συναισθημάτων όπως ο φόβος και το πόσο τα εν λόγω συναισθήματα μπορούν να επηρεάσουν την ανθρώπινη ψυχοσύνθεση. Με βάση αυτές τις μελέτες, υποστηρίζεται ότι τα αρνητικά συναισθήματα μπορεί να είναι κρίσιμα για την κατανόηση των μοτίβων επισκέψεων σε τέτοιους χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς που παρουσιάζουν θάνατο και φρικαλεότητες στις οποίες οι επισκέπτες στοχεύουν σε συναισθηματικό αντίκτυπο. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως τα μουσεία και τα μνημεία είναι σημαντικά σύμβολα που εδραιώνουν μια νέα συλλογική αφήγηση. Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής

και οι ειδικοί στην οικοδόμηση της ειρήνης μετά τη σύγκρουση τονίζουν τον ρόλο που διαδραματίζουν οι πρακτικές εορτασμού για την κοινωνική συνοχή. Η οικοδόμηση της ειρήνης καθώς επίσης και η απάντηση σε αιτήματα για δικαιοσύνη διαμορφώνουν τον ρόλο των μνημείων ως ένα μέρος μέτρων αποκατάστασης. Τα τελευταία χρόνια οι πρακτικές μνήμης αποτελούν μέρος των φιλοδοξιών για την οικοδόμηση της ειρήνης με αποτέλεσμα οι αναμνήσεις των ατόμων να αξιοποιούνται ψυχοκοινωνικά για την επίτευξη του παραπάνω στόχου. Η κραυγή του «ποτέ ξανά» αποτελεί τον πυρήνα αυτής της δέσμευσης, που σημαίνει να χαράξουμε μια γραμμή μεταξύ ενός φρικτού παρελθόντος και ενός ειρηνικού παρόντος και μέλλοντος (Selimonis, 2013 :335).

Ταυτόχρονα, οι επισκέψεις σε τέτοιους τόπους είναι ένα κοινωνικό εργαλείο που διαχωρίζει «εμάς» (τους καλούς) και «αυτούς» (τους κακούς), με βάση μια καλά σχεδιασμένη και χειραγωγημένη εκδοχή της ιστορίας που έχει σχεδιαστεί για να επηρεάσει τους επισκέπτες με τον επιθυμητό τρόπο. Υποστηρίζεται εδώ ότι τα αρνητικά συναισθήματα που νιώθουν οι επισκέπτες, επιτρέπουν την κοινωνική επιβίωση των εκάστοτε ομάδων μέσα από τη διατήρηση της ιδιαίτερης ταυτότητάς τους, σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο. Κοινωνιολόγοι και ιστορικοί που εστιάζουν στον ρόλο που διαδραματίζει η ιστορία, η αγροοικολογία, η εκπαίδευση και η κληρονομιά στον σημερινό κόσμο, τονίζουν τη σημασία της στο να κάνουν τα άτομα να αισθάνονται συνδεδεμένα ως εσωτερικές ομάδες και διακρίνονται από άλλες - την εξωομάδα, τον «άλλο» (Oren, Shani, Poria, 2021 :6). Παρόλα αυτά, μπορεί κανείς να εστιάσει σε μία ματιά διαχείρισης των νοημάτων ενός πολιτισμικού τοπίου με στόχο να παράγει μία συγκεκριμένη υπηρεσία, ουσιαστικά να παράγει ένα συγκεκριμένο νόημα. Ξεκινώντας από την έρευνα του Bitner που σχετίζεται με την κατανόηση του φυσικού περιβάλλοντος μέσα σε ένα πλαίσιο υπηρεσίας, γίνεται κατανοητή η σημασία ενός «φτιαχτού» περιβάλλοντος το οποίο μπορεί να προκαλέσει διαφόρων ειδών συναισθήματα και συνάψεις (Magee, Gilmore, 2015 :902).

Η αντίληψη της τοποθεσίας πολιτιστικής κληρονομιάς ως ένα χώρο εξυπηρέτησης όπου οι επισκέπτες επιδιώκουν να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν τα παρελθοντικά γεγονότα που έλαβαν χώρα στο συγκεκριμένο τόπο είναι ένα χρήσιμο μέσο για την παροχή μιας εμπειρίας η οποία έχει εσωτερική συνέχεια. Πρόκειται για ένα μοντέλο, όπως το συνέλαβαν οι Rosenbaum και Massiah (2011), οι οποίοι μίλησαν για ένα διευρυμένο πλαίσιο υπηρεσιών που υιοθετεί μια διεπιστημονική προσέγγιση. Η ρύθμιση της κατανάλωσης πραγματοποιείται ολιστικά και απεικονίζει τη συρροή των περιβαλλοντικών ψυχικών ερεθισμάτων και των συστατικών τους που επηρεάζουν τη

συμπεριφορά των πελατών και την κοινωνική αλληλεπίδραση. Το διευρυμένο πλαίσιο των Rosenbaum and Massiah (2011) αντιμετωπίζει το περιβάλλον υπηρεσιών ολιστικά, που περιλαμβάνει όχι μόνο τη φυσική και την κατασκευασμένη διάσταση του σκηνικού που έχει ήδη εξεταστεί από τον Bitner (1992), αλλά και τις κοινωνικές (δηλαδή ανθρώπινες), κοινωνικά συμβολικές και φυσικές διαστάσεις που μαζί «ενεργούν από κοινού για να επηρεάσουν τη συμπεριφορά και την εμπειρία των πελατών» (Magee, Gilmore, 2015 :902). Συνεπώς, χρήσιμη εδώ φαίνεται η διαπίστωση του Hartmann (2013 :168), πως η παραδοσιακή (και περιορισμένη) κατανόηση των πολιτιστικών αξιοθέατων στον τουρισμό διευρύνθηκε σημαντικά με τη χρήση του πολύ ευρύτερου όρου «κληρονομιά», ο οποίος περιλαμβάνει υλικά και άυλα στοιχεία του παρελθόντος που χρησιμοποιούνται για κάποιο σκοπό στο παρόν. Δεδομένης της σημασίας του «συναισθήματος ως κρίσιμου στοιχείου της δημιουργίας αίσθησης τεχνουργημάτων» η ανταπόκριση των επισκεπτών στο φυσικό περιβάλλον σχετίζεται ιδιαίτερα με τοποθεσίες σκοτεινής πολιτιστικής κληρονομιάς που είναι κορεσμένες με συμβολικά νοήματα και συσχετισμούς (Magee, Gilmore, 2015 :903).

Συμπερασματικά, τόσο η ανάδειξη όσο και η χρήση της σκοτεινής κληρονομιάς φαίνεται να είναι σημαντική για την ενίσχυση της ταυτότητας κοινωνικών ομάδων αλλά και για να περαστούν κοινωνικά μηνύματα στον επισκέπτη. Σημαντικό παράγοντα στο τελευταίο, αποτελεί ο τρόπος χρήσης του μνημείου με στόχο τη συναισθηματική εμπλοκή του επισκέπτη στην ιστορία της μνήμης που αναπαράγεται. Έτσι, οι στρατηγικές ανάδειξης φαίνεται να είναι κομβικής σημασίας στον τρόπο που συντηρείται και αξιοποιείται η μνήμη.

Κεφάλαιο 5

Στρατηγικές ανάδειξης

Ο τουρισμός, και ειδικότερα ο πολιτιστικός τουρισμός, αποτελεί μία αφορμή για να επισκεφθεί κανείς τα μνημεία και τους τόπους πολιτιστικής κληρονομιάς με στόχο όχι μόνο την ενθύμηση και μνημόνευση του βιωμένου παρελθόντος, αλλά και την εκπαίδευση. Η εκπαίδευση θα μπορούσε να αφορά όλες τις ηλικιακές ομάδες και είναι γεγονός πως ο πολιτισμός εμπλουτίζει τις αισθήσεις, τις ταυτότητες και τη συνείδηση του κοινωνικού συνόλου στο οποίο συμμετέχει ή επισκέπτεται. Με τον ίδιο τρόπο που η γλώσσα που χρησιμοποιούμε για την ομιλία ή τη γραφή αποτελείται και αποτελεί ένα σύστημα σημείων που έχουν νόημα, τα πολιτιστικά σημεία ενδιαφέροντος μπορούν να χαρακτηριστούν ως ένα σύστημα σαφών σημείων, συμβόλων και πρακτικών. Η μνήμη του ατόμου - δηλαδή η πράξη της ανάμνησης - είναι η πραγματοποίηση αυτών των συμβόλων, συμβαίνει κάτι ανάλογο με την «ομιλία». Καμία πράξη ανάμνησης δεν μοιάζει με καμία άλλη. Συμπερασματικά, με τον ίδιο τρόπο, κανένα πολιτιστικό σημείο ενδιαφέροντος δεν προσλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο. Το σημείο εκκίνησης και το πλαίσιο αναφοράς της μνήμης είναι το σύστημα σημείων και συμβόλων που χρησιμοποιεί (Funkenstein, 1989 :7).

Στα σημεία ενδιαφέροντος παράγεται μία «ατμόσφαιρα», μέσα από την αλληλεπίδραση που έχουν τα ίδια τα σώματα με τον τόπο. Καθώς η βιωμένη εμπειρία είναι πάντα προσωπική, η επίδραση που έχει ένας τόπος στον επισκέπτη πάντοτε εξαρτάται από τον άνθρωπο που την αντιλαμβάνεται. Με αυτό τον τρόπο, δημιουργούνται συναισθήματα και σκέψεις που προκαλούν συνάψεις και συμπεράσματα μέσα από το βίωμα που προηγήθηκε (Martini, Buda, 2018 :7). Έτσι, συμπεραίνουμε πως ένας χώρος πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς είναι φορτισμένος με κοινωνικές, ηθικές και πολιτικές αξίες και αντιλήψεις, μπορεί να δώσει πολλά στον επισκέπτη, ξεκινώντας από μία εκπαιδευτική εμπειρία και φθάνοντας μέχρι τη δημιουργία προβληματισμών. Σε ό,τι

αφορά τη σκοτεινή – τραυματική κληρονομιά και τα συναισθήματα που δημιουργούνται από μία επίσκεψη σε έναν με τέτοιο τρόπο φορτισμένο τόπο όπως αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα, οι χώροι «σκοτεινού τουρισμού» όπως ονομάζονται με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα, κατασκευάζονται σκόπιμα έτσι ώστε τα υπολείμματα υλικού, οι αφηγήσεις και οι αναπαραγωγές τραγικών γεγονότων να συγκεντρώνονται με συνεκτικό, ισχυρό τρόπο που δημιουργεί μια ατμόσφαιρα στην οποία οι επιδράσεις γίνονται αντιληπτές. Οι ατμόσφαιρες, ως άπιαστα, συναισθηματικά δίκτυα, δεν είναι ούτε σιωπηλές ούτε ουδέτερες. Μπορούν να εκληφθούν ως μεταφορικά ή ποιητικά, αλλά περιέχουν επίσης πολιτικές δυνάμεις ευθύνης, πειθαρχίας και περιορισμού. Τα σώματα μπορούν να χειραγωγηθούν και να επηρεαστούν με πολιτικά συγκεκριμένους τρόπους και για πολιτικούς σκοπούς από ατμόσφαιρες (Martini, Buda, 2018 :8).

Σε σκοτεινούς τουριστικούς χώρους, τα ενδιαφερόμενα μέρη που εμπλέκονται στην ανάπτυξη μιας τοποθεσίας πρέπει να πλαισιώσουν την ιστορία και το νόημά της για τουριστικούς σκοπούς. Το κάνουν τροποποιώντας, κατασκευάζοντας και χειραγωγώντας μέρη για να αναπτύξουν μια συνεκτική αφήγηση που επαναπροσανατολίζει και οργανώνει τεχνητά το γεγονός θανάτου ή καταστροφής ώστε να είναι καρποφόρο για τους τουρίστες. Είναι μια διαδικασία που δείχνει κατά κάποιο τρόπο ομοιότητες με τις προσπάθειες δημιουργίας κληρονομιάς. Και οι δύο διαπραγματεύονται πολιτικές και ηθικές εντάσεις που εγγράφονται σε πολλά τουριστικά εγχειρήματα και «των κοινωνικών, ιστορικών, πολιτιστικών και πολιτικών πλαισίων στα οποία αναδύονται και διαλύονται οι ατμόσφαιρες και τον συντονισμό ορισμένων για να απορροφηθούν μέσα τους». Τέτοιοι συντονισμοί δεν είναι βουβοί, αλλά δρουν στο κοινωνικό πλαίσιο και εξηγούν ηθικές, πολιτικές, πολιτιστικές, επιτελεστικές πτυχές των αλληλεπιδράσεων μεταξύ ανθρώπων και τόπου (Martini, Buda, 2018 :8).

5.1 Περιηγήσεις και Ολοκαύτωμα

Από το 1939 έως το 1945, το ναζιστικό καθεστώς κατέκτησε συστηματικά εδάφη της Ανατολικής Ευρώπης και μεταξύ άλλων λαών, σκότωσε έξι εκατομμύρια Εβραίους. Αυτή η καταστροφή είχε μόνιμο αντίκτυπο στους Εβραίους σε όλο τον κόσμο. Οικογένειες κατακερματίστηκαν και διαλύθηκαν, ώστε σήμερα να μιλάμε για ανθρώπους που αγωνίζονται σε μια προσπάθεια να φτιάξουν τη ζωή τους κοινωνικά, πολιτιστικά και θρησκευτικά (Podoshen, Hunt, 2011 :1340). Ο Feldman χαρακτηρίζει τον τουρισμό του

Ολοκαυτώματος - Σοά ως κοινή πρακτική της Ιουδαϊκής κληρονομιάς όπου η συλλογική τουριστική εμπειρία γίνεται ακόμη πιο κεντρική στην ταυτότητα παρά στην πίστη. Οι επισκέψεις μνήμης μεταξύ των Εβραίων ενισχύουν έτσι την οικοδόμηση κοινότητας και ενισχύουν τη συνοχή της ομάδας και βοηθούν στον προσδιορισμό του νοήματος των θανάτων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Podoshen, Venkatesh, Wallin, Andrzejewski, Jin, 2015 :9). Παρόλα αυτά, μέσα από το σκοτεινό τουρισμό και τις περιηγήσεις σε τόπους σκοτεινής κληρονομιάς φαίνεται να επιτυγχάνεται μία απόπειρα διδακτικής προσέγγισης. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για μία «προπαγάνδα ανθρωπισμού», όπως χαρακτηριστικά έχει αποκαλεστεί στη βιβλιογραφία, έναν τρόπο να ευαισθητοποιηθούν ανθρωπιστικά οι συνειδήσεις των ανθρώπων. Απώτερος στόχος είναι την αποφυγή μελλοντικής θηριωδίας μέσα από την παρουσίαση προηγούμενων εμφανίσεων της.

Καθώς στην παρούσα διατριβή εξετάζεται το παράδειγμα του Ολοκαυτώματος, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως η ερμηνεία πολλών από τις τοποθεσίες του εβραϊκού Ολοκαυτώματος έχει τον ρητό στόχο τη συμφιλίωση και την πρόληψη της επανάληψης, όπως είναι για παράδειγμα το Μνημείο παλαιού Εβραϊκού νεκροταφείου στο ΑΠΘ και το Μουσείο Ολοκαυτώματος στην πόλη της Θεσσαλονίκης (Ashworth, 2002 :364). Ειδικότερα, υποστηρίζεται η ελευθερία και η ειρήνη, ενώ ταυτόχρονα αναγνωρίζεται η επείγουσα ανάγκη για μια σταθεροποιητική, οικοδόμηση μιας αφήγησης που υποστηρίζει τη συνολική συζήτηση για την εδραίωση της ειρήνης, χαράσσοντας προσωρινά μια γραμμή μεταξύ του αμφιλεγόμενου παρελθόντος και ενός ειρηνικού παρόντος μετά από μία «παγκόσμια κοινή θηριωδία». Έτσι, προτάσσεται η ιδέα πως η ταλαιπωρία που πέρασαν τα θύματα είναι ευθύνη όλης της ανθρωπότητας. Συνάμα, η ανθρωπότητα καλείται σε συνεχείς παραδειγματικές αλλαγές, όπως το δόγμα της «ευθύνης προστασίας» και της «ανθρώπινης ασφάλειας» το οποίο στηρίζει τη λογική του παρεμβατισμού. Υποστηρίζοντας μουσεία μνήμης, και περιηγήσεις σε τόπους δύσκολης - σκοτεινής κληρονομιάς, οι προαναφερόμενοι υποστηρικτές της ειρήνης μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα μουσεία ως χώρους προβολής των δικών τους επιθυμιών για φιλελεύθερη ειρήνη (Selimonis, 2013 :339).

Σαφώς, η προφορικότητα και η καθοδήγηση που μπορεί να προσφέρει μια οργανωμένη περιήγηση αποτελούν σημαντικούς παράγοντες προς αυτή την κατεύθυνση. Το μήνυμα περνάει μέσα από τον λόγο και τη θέαση των εν λόγω μνημείων και έτσι η βιωμένη εμπειρία καθίσταται πιο ολοκληρωμένη. Ειδικότερα, όταν οι περιηγήσεις συμπεριλαμβάνουν και κομμάτια της προφορικής παράδοσης, συντελούν τόσο στην

ενίσχυση της μνήμης του συγκεκριμένου γεγονότος, όσο και στην αξιοποίηση του ήρωα με στόχο να «ζωντανέψει» η ιστορία πιο έντονα για τον επισκέπτη. Το «μνημείο», μιλώντας αυστηρά, είναι το «βιβλίο». Αυτό το «βιβλίο», ο γραπτός λόγος, λειτουργεί ως ερέθισμα για την ανάπτυξη μιας προφορικής παράδοσης, η οποία εκπληρώνει μια ουσιαστική λειτουργία από γενιά σε γενιά. Η προφορική παράδοση παρέχει τις συγκεκριμένες λεπτομέρειες που είναι απαραίτητες για την εφαρμογή των εντολών, ενώ ταυτόχρονα κάνει πρόβες και αναπτύσσει φιλοσοφικά και ηθικά θέματα που αναφέρονται μόνο στο κείμενο. Με αυτόν τον τρόπο, η προφορική παράδοση παρέχει τη δυνατότητα ερμηνευτικού νοήματος για τις επόμενες γενιές, επιτρέποντάς τους να αντλήσουν από την αρχική εμπειρία στη δική τους πραγματικότητα (Campanini-Fleer, 1994 :27).

Ως συμπέρασμα, η θηριωδία φαίνεται να αναφέρεται τόσο ως μάθημα για το παρόν και ελπίδα για το μέλλον όσο και για περιγραφή του παρελθόντος. Αυτή η διδακτική λειτουργία είναι μια χρήσιμη αιτιολόγηση για τους παρουσιαστές μιας τέτοιας κληρονομιάς που διαφορετικά θα μπορούσαν να έχουν αμφιβολίες για το ρόλο τους σε μια ψυχαγωγική δραστηριότητα. Μπορούν να υποστηρίξουν ότι ασχολούνται με την ιεραποστολική δουλειά της εκπαίδευσης των επισκεπτών που βελτιώνουν τον κόσμο, μεταδίδοντας αξίες ιδέες μάλλον, παρά να διασκεδάζουν τους καταναλωτές με τις λιγότερο «δύσκολες» πτυχές της ανθρωπότητας. Η δυσκολία με αυτήν την προσέγγιση είναι ότι το μήνυμα που προβάλλεται από τους επαγγελματίες της πολιτιστικής διαχείρισης χρειάζεται να είναι ξεκάθαρο και συγκεκριμένο ώστε να αποφεύγονται οι παρερμηνείες. Ταυτόχρονα, το μήνυμα μπορεί να μην ακουστεί, αν ακουστεί υπάρχει η πιθανότητα να μην παρατηρηθεί και ακόμη και αν παρατηρηθεί πιθανόν να μη γίνει πιστευτό. Το απόλυτο επιχείρημα κατά της χρήσης της κληρονομιάς της θηριωδίας ως πρόληψης της επανάληψης είναι απλώς ότι ιστορικά δεν λειτούργησε. Η αύξηση της γνώσης σε έναν κόσμο που συρρικνώνεται δεν έχει οδηγήσει σε μείωση της θηριωδίας και ακόμη και αναμφισβήτητα μπορεί να την έχει αυξήσει μέσω της μίμησης (Ashworth, 2002 :364). Η εκπαιδευτική λειτουργία της παρουσίας της δύσκολης – σκοτεινής κληρονομιάς ως ένα παράδειγμα προς αποφυγήν ενώ ξεκινά με τις καλύτερες προθέσεις, παρότι η ανθρώπινη φύση τείνει προς την επανάληψη της ιστορίας. Παρόλα αυτά, οι τουριστικές εκπαιδευτικές δραστηριότητες προς αυτή την κατεύθυνση, φαίνεται να διευκολύνουν το ρόλο της δύσκολης – σκοτεινής κληρονομιάς ως ένα μάθημα για την ανθρωπότητα και μία προτροπή για ένα καλύτερο μέλλον.

Κεφάλαιο 6

Εβραϊκή κοινότητα Θεσσαλονίκης

Στην παρούσα πτυχιακή διατριβή θα εξεταστεί το εβραϊκό παράδειγμα ως μειονότητα στην πόλη της Θεσσαλονίκης, μέσα από τη δύσκολη – σκοτεινή ιστορία του Ολοκαυτώματος. Πιο συγκεκριμένα, θα πραγματοποιηθεί απόπειρα ανάδειξης της μακράς ιστορίας της εβραϊκής μειονότητας στην πόλη, των σημαδιών που άφησε η δύσκολη συνθήκη του Ολοκαυτώματος στην ιστορία της μειονότητας και της πόλης της Θεσσαλονίκης, ενώ τέλος, θα εξεταστούν οι παράγοντες προβολής ή και μη αυτού του κομματιού της ιστορίας της πόλης και της εν λόγω μειονότητας.

6.1 Αντισημιτισμός: Μία ιστορική αναδρομή

Η εβραϊκή κοινότητα, μέσα από τη μακραίωνη παγκόσμια ιστορία της φαίνεται να είναι το εκάστοτε θύμα του λεγόμενου «αντισημιτισμού». Πρόκειται για ένα ιδεολογικό κύμα που φάνηκε να έχει τον πιο σημαντικό ρόλο στα γεγονότα της μοίρας των Εβραίων.

Μέσα από την έρευνα και τη διάκριση του Langmuir ανάμεσα στον αντι-ιουδαϊσμό και τον αντισημιτισμό, καθίσταται δυνατό να εντοπίσει κανείς το ξεκίνημα του δεύτερου. Κομβικός χαρακτήρας φαίνεται να ήταν ο μοναχός Thomas of Monmouth, ο οποίος έζησε το 12^ο αιώνα και κατηγορούσε τους Εβραίους για το φόνο του William of Norwich για θρησκευτικούς σκοπούς. Έναν αιώνα αργότερα, οι Εβραίοι στη Γερμανία κατηγορήθηκαν για τελετουργικό κανιβαλισμό και αργότερα τον ίδιο αιώνα προέκυψε η κατηγορία της «βεβήλωσης του οικοδεσπότη». Το αποκορύφωμα των χιμαιρικών

ισχυρισμών, ωστόσο, ήρθε τον δέκατο τέταρτο αιώνα, κατά τη διάρκεια του Μαύρου Θανάτου, όταν οι Εβραίοι κατηγορήθηκαν για τη δηλητηρίαση των πηγαδιών. Ενώ ο χριστιανικός αντι-ιουδαϊσμός υπήρχε παράλληλα με αυτόν τον νέο αντισημιτισμό, τελικά ο αντισημιτισμός κυριάρχησε. Το πιο επιθετικό ξέσπασμά του ήταν στη Ναζιστική Γερμανία, όπου και πάλι οι Εβραίοι αποτέλεσαν αντικείμενο ενός ισχυρισμού, δηλαδή ότι ήταν φυλετικά κατώτεροι, μια κατηγορία που από τη φύση της δεν μπορεί να αποδειχθεί ή να διαψευσθεί (Lasker, 1993 :827).

Η αναζήτηση των αιτιών του αντισημιτισμού είναι βέβαιο ότι θα αναδείξει έννοιες παθολογίας, που συνδέονται με το λεξιλόγιο του φόβου, του άγχους και της εξάρθρωσης, σε μια προσπάθεια να συνδεθούν παρατηρήσιμα στελέχη στο κοινωνικό σύστημα με αντι-εβραϊκές συμπεριφορές. Η λογοτεχνία για τον αντισημιτισμό τείνει πράγματι να επικεντρώνεται στην «κοινωνική ψυχολογία», στην «πολιτισμική» ή «συλλογική ψυχοπαθολογία», εκθέτοντας την αγωνία των προ-καπιταλιστικών τάξεων της κοινωνίας στην εποχή της εκβιομηχάνισης (Volkon, χχ :312).

6.2 Σεφραδίτες Εβραίοι

Σεφραδίτες λέγονται οι εβραίοι που προέρχονται από μία κάστα που έχει ισπανικές ρίζες. Αφορμή για την εγκατάστασή τους στη Θεσσαλονίκη αποτέλεσε η εκδίωξή τους από την Ισπανία το 1492. Μέσα σε ένα κλίμα μαζικών απελάσεων των Εβραίων από τις χώρες τις Δύσης, ο βασιλιάς Φερδινάνδος και η σύζυγός του Ισαβέλλα εξέδωσαν διάταγμα να απελαθούν από το βασίλειο και τις περιφέρειές του και να μην επιστρέψουν σε αυτά ούτε σαν επισκέπτες. Έτσι, οι οικογένειες διασκορπίστηκαν αφήνοντας πίσω ένα μεγάλο κενό στη μεσαία τάξη της Ισπανίας, καθώς έχασε τους τραπεζίτες, τους τεχνίτες, τους ανθρώπους των γραμμάτων, τους γιατρούς (Τοπάλογλου, 2018 :8). Μετά τη σημαντική μείωση του πληθυσμού της Θεσσαλονίκης μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, ο Σουλτάνος Βαγιαζήτ Β', εκμεταλλευόμενος τα αντιεβραϊκά ισπανικά μέτρα, γνωρίζοντας το αξιόλογο δυναμικό του εβραϊκού πληθυσμού, διέταξε το «καλωσόρισμα» των Εβραίων στους απομείναντες κατοίκους της Θεσσαλονίκης, με τη βλέψη να αξιοποιήσει το καλύτερο δυνατόν τις δεξιότητές τους (Mazower, 2006 :73). Έτσι, το 1492, όταν εκδόθηκε το προαναφερθέν διάταγμα, στη Θεσσαλονίκη κατέφθασαν περίπου 15.000 με 20.000 Εβραίοι. Παρότι στην πόλη έφθασαν Εβραίοι και από άλλες περιοχές της Ευρώπης όπως οι Ασκεναζί – Γερμανοεβραίοι, Εβραίοι από την Ιταλία, την Πολωνία κ.α., οι Σεφραδίτες ήταν η πλειοψηφία.

Τους Σεφραδίτες διέκρινε η καλλιέργεια και οι καλοί τους τρόποι και μέσα από τη συνεργασία τους με την Οθωμανική Αυτοκρατορία κατάφεραν να δημιουργήσουν ένα κλίμα ευημερίας στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Είναι γεγονός, πως κατάφεραν να νιώσουν την πόλη δική τους και να χτίσουν εκεί μία «νέα Ιερουσαλήμ». (Mazower, 2006 :76). Με την προσάρτηση της πόλης της Θεσσαλονίκης στο ελληνικό κράτος η οικονομική ευμάρεια της κοινότητας κατέρρευσε, ενώ ταυτόχρονα αντιμετωπίστηκαν ως μία μειονότητα που έπρεπε να ενσωματωθεί, παρότι ο πληθυσμός της έφτανε το 43% της πόλης (Τοπάλογλου, 2018 :14). Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος είχαν ήδη αλλάξει τις συνθήκες διαβίωσης των Εβραίων στην πόλη, ενώ η πυρκαγιά του 1917 άλλαξε δραματικά το κοινωνικοοικονομικό τοπίο. Καθώς η πυρκαγιά κατέστρεψε κατά βάση εβραϊκές γειτονιές, οι άστεγοι και κατεστραμμένοι Εβραίοι μετακινήθηκαν από το κέντρο, στις ανατολικές και δυτικές συνοικίες της πόλης. Είναι γεγονός, πως μία σημαντική συνέπεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ήταν η ενίσχυση και η ανάδειξη αυταρχικών καθεστώτων σε όλη την Ευρώπη. Μέσα σε ένα κλίμα εθνικισμού και εξτρεμισμού, στους επικίνδυνους «άλλους» συμπεριλήφθηκαν και οι Εβραίοι. Ο γερμανικός ναζισμός και ο ιταλικός φασισμός ήταν τα κατ' εξοχήν καθεστώτα που έδωσαν φωνή και δύναμη στην τάση ολοκληρωτισμού που επικρατούσε (Μπουρουτής, 2020 :19). Μέσα σε αυτό το κλίμα, οποιαδήποτε ομάδα που απέκλινε από το κυρίαρχο αφήγημα αποτελούσε στόχο για να χτιστούν ρατσιστικές ιδεολογίες και συμπεριφορές απέναντί της, που στόχο είχαν την ενίσχυση μίας ιδεατής εθνικής και φυλετικής ενότητας.

6.3 Το Ολοκαύτωμα στη Θεσσαλονίκη

Η πολιτική του Χίτλερ από τα μέσα της δεκαετίας του 1930 ήταν ήδη ξεκάθαρη. Στόχος του ήταν να απαλλάξει την Ευρώπη από τη "μάστιγα" που ονομάζονταν εβραϊκή φυλή. Πρακτικά, η ναζιστική πολιτική για τους δυτικούς Εβραίους περιλάμβανε μετανάστευση. Είτε μέσω της ενθάρρυνσης των Εβραίων να φύγουν για την Παλαιστίνη, είτε μέσω της εκδίωξης των Εβραίων πέρα από τα γερμανικά σύνορα σε άλλες χώρες, είτε μέσω της καταδίωξής τους από τα όρια του Ράιχ, ο στόχος ήταν να φύγουν αφήνοντας πίσω τις περιουσίες τους. Οι ηγέτες των Ναζί ήλπιζαν μάλιστα ότι μέσω της αναγκαστικής μετανάστευσης των Εβραίων ο αντισημιτισμός θα εξαπλωθεί σε άλλες δυτικές χώρες, οι οποίες θα αναγνωρίσουν την ορθότητα της γερμανικής προσέγγισης. Παρόλα αυτά, η πολιτική των ναζί έμελλε να αλλάξει μέχρι το 1941, όπου προβλεπόταν μια πολύ πιο δραστική λύση για τους Εβραίους όπου κι αν βρίσκονταν. Το

σενάριο της «Τελικής Λύσης» είχε επέλθει και οι δολοφονίες των Εβραίων ξεκίνησαν. Αρχικά, τα θύματα πυροβολούνταν, ενώ στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκαν θάλαμοι αερίων σε διάφορες περιοχές. Τα πειράματα σε φόνους συνεχίστηκαν. Οι μέθοδοι βελτιώθηκαν και συσσωρεύτηκε πρακτική εμπειρία. Ο αυτοσχεδιασμός μειώθηκε καθώς οι Γερμανοί άρχισαν να συγκεντρώνουν και να συντονίζουν τις δολοφονικές τους επιχειρήσεις. Σημαντικό να σημειωθεί, είναι πως οι μαζικές αυτές δολοφονίες γινόταν μυστικά, χωρίς να εκδοθεί κάποιο διάταγμα ή να διαδοθεί στο ευρύ κοινό το πλάνο αυτής της θηριωδίας (Marrus, Paxton, 1982 :699).

Με την έλευση των ναζί στην Ελλάδα, η εβραϊκή κοινότητα θορυβήθηκε, καθώς είχε γίνει γνωστή η σκληρή συμπεριφορά των ναζί προς τους Εβραίους σε άλλες χώρες, παρότι δεν γνώριζαν για τα φρικτά εγκλήματα που είχαν διαπραχθεί. Οι ανησυχίες επιβεβαιώθηκαν στην πόλη της Θεσσαλονίκης, όταν δέκα μέρες μετά την έλευση των Γερμανών στην πόλη, η ναζιστική ομάδα Κομάντο Ρόζενμπερκ λεηλάτησε τα πολιτιστικά κειμήλια και τους θησαυρούς των Εβραίων. Η Σεφραδίτικη περιουσία που για τόσους αιώνες υπήρχε στη Θεσσαλονίκη βρέθηκε στο στόχαστρο και τελικά στα χέρια των ναζί. Την αρπαγή της περιουσίας ακολούθησαν οι επιτάξεις σπιτιών και καταστημάτων. Όμως, λόγω του ότι οι προαναφερθείσες επιτάξεις γίνονταν χωρίς ιδιαίτερες διακρίσεις ανάμεσα σε χριστιανούς και εβραίους, άρχισε να δημιουργείται η αίσθηση πως η "επίθεση" δεν ήταν προσωποποιημένη προς τους εβραίους μόνο και άρα ο πόλεμος αφορά με τον ίδιο τρόπο όλους και όχι ειδικά την εβραϊκή φυλή. Παρόλα αυτά, τον Ιούλιο του 1942 οι Γερμανοί άρχισαν να δείχνουν τις πραγματικές προθέσεις τους, όταν επήλθε το κάλεσμα της καταναγκαστικής εργασίας για τους Εβραίους πολίτες, δεκάδες εκ των οποίων οδηγήθηκαν στο θάνατο μέσα από τις απάνθρωπες συνθήκες που αντιμετώπισαν. Ήταν τότε, που έλαβε χώρα το λεγόμενο «Μαύρο Σάββατο» στην Πλατεία Ελευθερίας, όπου κλήθηκαν να παρουσιαστούν και εξευτελίστηκαν αν όχι όλοι, οι περισσότεροι Εβραίοι της πόλης. Μετά την άφιξη του κλιμακίου της SS, ακολούθησαν αρκετά μέτρα διαχωρισμού και περιορισμού της εβραϊκής κοινότητας, όπως ήταν τα κίτρινα αστέρια που αναγκάστηκαν να φορούν στα ενδύματά τους και να παραθέτουν έξω από τα καταστήματα ή τις οικίες τους για να ξεχωρίζουν. Τελικά, το Μάρτιο του 1943 πραγματοποιήθηκε ο πρώτος εκτοπισμός, με τις πιο απάνθρωπες συνθήκες, προς το Άουσβιτς-Μπίρκεναου. Συνολικά, εκτοπίστηκαν 46.061 Εβραίοι από την πόλη της Θεσσαλονίκης προς το θάνατό τους (Μπουρουτής, 2020). Έτσι, η μακραίωνη ιστορία και παρουσία των Εβραίων στη Θεσσαλονίκη, τη

«Νέα Ιερουσαλήμ» κάποτε γι' αυτούς, στιγματίζεται από αυτό το σκοτεινό κομμάτι της ιστορίας.

Κεφάλαιο 7

Η τραυματική-σκοτεινή κληρονομιά στη Θεσσαλονίκη

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί πρόκειται να παρουσιαστούν τα σημαντικότερα σημεία ενδιαφέροντος, μνημεία – σύμβολα ή και όχι επιλεγμένα και παρουσιαζόμενα ως τέτοια, στην πόλη της Θεσσαλονίκης που σχετίζονται με την εβραϊκή κοινότητα και τη σκοτεινή ιστορία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Αναφορικά, είναι χαρακτηριστικά τα λόγια του Mazower (2006), ο οποίος αναφέρει πως Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος παραμένει αόρατος για τους επισκέπτες που συρρέουν στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, χαλαρώνουν στις ηλιόλουστες παραλίες ή εξοικειώνονται με τους αρχαίους ερειπωμένους ναούς και θέατρα. Αλλά για όσους ξέρουν πού να κοιτάξουν, πίσω από τους φράχτες των παλιών εγκαταλειμμένων εβραϊκών βιλών, τα σημάδια από τις πληγές της ναζιστικής κατοχής εξακολουθούν να υπάρχουν. Κατά μία ευρεία άποψη, η σημείωση του Mazower αποτελεί μία πραγματικότητα για τη Θεσσαλονίκη του σήμερα, καθώς ο διάλογος σχετικά με το κατά πόσο η φωνή της εβραϊκής κοινότητας και ιστορίας ακούγεται όλο και διευρύνεται.

Ενώ σχεδόν κάθε χώρα γιορτάζει το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, στην Ελλάδα, πάντα δίνεται προτεραιότητα στην «ηρωική» έναρξη του πολέμου με τη νίκη κατά της Ιταλίας. Αυτό φαίνεται λογικό αν σκεφτεί κανείς ότι το τέλος του πολέμου σηματοδότησε την αρχή ενός θανάσιμου πολέμου στο εσωτερικό του έθνους με διχαστικές συνέπειες για την ελληνική κοινωνία: ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946–1949. Πιο συγκεκριμένα, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως ενώ το Ολοκαύτωμα απασχολεί παγκοσμίως την τέχνη, την αρθρογραφία, την μουσειακή έκθεση κ.α., στην Ελλάδα διακρίνεται μία διάχυτη δυσφορία στη διαχείρισή του, καθώς η θεματολογία του Ολοκαυτώματος φαίνεται να μην εμφανίζεται ιδιαίτερα στην ιστοριογραφία και στη δημόσια τέχνη (Droumpouki, 2015 :2).

7.1 Σημεία ενδιαφέροντος

Σημαντικό σημείο της εβραϊκής ιστορίας αποτελεί η καταστροφή του παλαιού εβραϊκού νεκροταφείου από τους Ναζί. Πρόκειται για μία πανάρχαια εβραϊκή νεκρόπολη, η οποία ιδρύθηκε επί ρωμαϊκών χρόνων και επεκτάθηκε μετά την είσοδο των Σεφαραδίτων εβραίων και βρισκόταν στο κέντρο της σημερινής Θεσσαλονίκης, στην περιοχή των Πανεπιστημίων. Λόγω του περιορισμού της θρησκευτικής αντίληψης των εβραίων σχετικά με την εκταφή των νεκρών, η οποία απαγορευόταν ρητά, η νεκρόπολη είχε μεγαλώσει σε μεγάλο βαθμό, γεγονός που αποτελούσε πρόβλημα για τις ελίτ της πόλης (ΚΙΣ, 2020) Η ευκαιρία για την καταστροφή του ήρθε με τις δυνάμεις κατοχής, ενώ ταυτόχρονα λεηλατήθηκε και οι πέτρες του και οι επιτύμβιες στήλες χρησιμοποιήθηκαν σαν οικοδομικά υλικά στην πόλη της Θεσσαλονίκης (Saltiel, 2018 :122), με χαρακτηριστικό παράδειγμα το ναό του Αγίου Δημητρίου στον οποίο μέχρι και σήμερα μπορεί κανείς να διακρίνει τα προαναφερόμενα τμήματα ταφικών μνημείων. Σήμερα, στον υπαίθριο χώρο του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, έχει ανεγερθεί μνημείο (βλέπε Εικόνα 1.Μνημείο Εβραϊκού Νεκροταφείου - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης) προς ανάμνηση του παλαιού νεκροταφείου που χάθηκε με κείμενο αναφοράς στην ύπαρξή του σε πέντε γλώσσες, χωρίς όμως να αναφέρονται οι λεπτομέρειες της καταστροφής του (Droumprouki, 2015 :5).

Συνεχώς, ιστορικά σημαντικό υπήρξε το γκέτο του Βαρόνου Χιρς κοντά στον παλιό σιδηροδρομικό σταθμό, συνοικία στην οποία το Μάρτιο του 1943 εξαναγκάστηκε να μεταφερθεί και να περιοριστεί το μεγαλύτερο μέρος του εβραϊκού πληθυσμού στη Θεσσαλονίκη (Droumprouki, 2015 :5). Σήμερα, επί της οδού Μιχαήλ Καλού, σε ένα από τα τοιχεία που περιφράσσουν τον Νέο Σιδηροδρομικό Σταθμό Θεσσαλονίκης, έχει δημιουργηθεί μία τοιχογραφία που απεικονίζει τόπους, ανθρώπους και γεγονότα που στιγμάτισαν την ιστορία της πόλης και της εβραϊκής κοινότητας κατά τον ΒΠΠ (In, 2022)(βλέπε Εικόνα 3.Τοιχογραφία στο εξωτερικό τμήμα του γκέτου Βαρόνου Χιρς.). Στο πλαίσιο των δράσεων για το Πρόγραμμα Προαγωγής Αυτοβοήθειας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, μία ομάδα λεγόμενη «Ομάδα Γειτονιάς του Βαρδάρη» υλοποίησε τη δράση αυτή με στόχο να αποδοθεί τιμή στους ανθρώπους που έχασαν τη ζωή τους, τοποθετημένη σε ένα από τα πιο κομβικά σημεία της ιστορίας του Ολοκαυτώματος της Θεσσαλονίκης.

Επιπλέον, το γκέτο Βαρόνου Χιρς βρίσκεται όπως αναφέρθηκε πλησίον του παλαιού σιδηροδρομικού σταθμού της Θεσσαλονίκης, από όπου έφευγαν τα βαγόνια προς το Άουσβιτς-Μπίρκεναου γεμάτα με ανθρώπους ο αριθμός των οποίων υπερέβαινε το

διπλάσιο της χωρητικότητάς τους. Πρόκειται για μία «αφετηρία», μεγάλης συναισθηματικής σημασίας τόσο για τους ανθρώπους που χάθηκαν, όσο και για εκείνους που είχαν την τύχη να μείνουν πίσω ή επέστρεψαν. Σύμφωνα με την αρθρογραφία, στο σημείο πρόκειται να ανεγερθεί το «Μουσείο Ολοκαυτώματος» και για το λόγο αυτό το οικόπεδο εκμισθώθηκε στην Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης (Έθνος, 2021). Ωστόσο, πρόκειται για ένα έργο του οποίου οι καθυστερήσεις διαρκούν σχεδόν μία δεκαετία, καθώς ήταν το 2013 όταν υπογράφηκε η συμφωνία για την ίδρυση του Κέντρου Μνήμης για την Εκπαίδευση Μνήμης και Έρευνας του Ολοκαυτώματος, το αναφερόμενο και ως «Μουσείο Ολοκαυτώματος» (Droumprouki, 2015 :9). Προς το παρόν, σχετική πτέρυγα υπάρχει στο Εβραϊκό Μουσείο της Θεσσαλονίκης, η οποία αποτελεί ένα μεγάλο μέρος του Μουσείου.

Συνεχίζοντας, ενδιαφέρον κτήριο που δεν του έχει αποδοθεί η επίσημη παρουσιάσή του ως μνημείο, αποτελεί η Βίλα Όλγα (βλέπε Εικόνα 2. Βίλα Όλγα-Ιταλικό Προξενείο σήμερα), στην οδό Βασιλίσσης Όλγας στη Θεσσαλονίκη, όπου στεγαζόταν το πρώην Ιταλικό Προξενείο στην περίοδο της Κατοχής. Εκεί, ο τότε πρόξενος είχε δώσει εντολή να πλαστογραφούνται τα έγγραφα που εμφάνιζαν ιταλική καταγωγή σε πολλούς Εβραίους της Θεσσαλονίκης, γεγονός που έσωσε πολλές ζωές, καθώς οι ιταλικής καταγωγής Εβραίοι δεν διώκονταν από τις γερμανικές αρχές. Πρόκειται για ένα κτήριο το οποίο για πολλά μέλη της εβραϊκής κοινότητας αποτελεί σημείο ζωής και ευγνωμοσύνης για τη δράση που στέγαζε. Δυστυχώς, σήμερα έχει παραδοθεί στην εγκατάλειψη, με δημοσιεύματα να ισχυρίζονται πως πλέον έχει πουληθεί (Καθημερινή, 2022).

7.1.1 Μνημείο Ολοκαυτώματος – Πλατεία Ελευθερίας

Το μνημείο Ολοκαυτώματος της Πλατείας Ελευθερίας στη Θεσσαλονίκη αποτελεί μία ξεχωριστή και πολυσυζητημένη περίπτωση η οποία απασχολεί μέχρι και σήμερα την Ισραηλιτική Κοινότητα, τους συντελεστές του δήμου Θεσσαλονίκης, αλλά και τους πολίτες της. Πρόκειται για ένα μνημείο μεγάλης σημασίας σε ό,τι αφορά την ενθύμηση των δύσκολων γεγονότων που συνέβησαν στο συγκεκριμένο σημείο της πόλης, ενώ ταυτόχρονα η τοποθέτησή του εκεί φαίνεται να αποτελεί σημαντικό παράγοντα στη νοηματοδότηση και το μήνυμα που θέλει να περάσει στον επισκέπτη.

Πιο συγκεκριμένα, η ζωή των Εβραίων της Θεσσαλονίκης άλλαξε αμετάκλητα το Σάββατο 11 Ιουλίου 1942, όταν, υπό τις οδηγίες του τοπικού αρχηγείου του γερμανικού στρατού, όλοι οι Εβραίοι άνδρες κλήθηκαν να συγκεντρωθούν στην Πλατεία

Ελευθερίας, στο κέντρο της πόλης. Αυτό το γεγονός σηματοδότησε το πρώτο μαζικό αντισημιτικό μέτρο μετά την κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τον γερμανικό στρατό τον Απρίλιο του 1941. Το «Μαύρο Σάββατο», όπως έγινε γνωστό, είδε περίπου 8.500 Εβραίους ηλικίας δεκαοκτώ έως σαράντα πέντε ετών να περνούν ταπεινωτικά γυμνάσια κάτω από έναν ήλιο που έκαιγε. Γερμανοί στρατιώτες χτυπούσαν εκείνους που έφτασαν αργά, κάπνιζαν ή τόλμησαν να καθίσουν. Οι μόνοι Εβραίοι που αποκλείστηκαν ήταν εκείνοι με διαβατήριο από ορισμένες χώρες του Άξονα ή ουδέτερες χώρες, κυρίως ισπανικές και ιταλικές. Οι υπόλοιποι, μετά τα συμβάν οδηγήθηκαν σε καταναγκαστικές εργασίες όπως έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω (Saltiel, 2018 :116).

Η συγκέντρωση στην Πλατεία Ελευθερίας και η στράτευση για καταναγκαστική εργασία έγιναν μια τραυματική εμπειρία για τους Εβραίους της πόλης για διάφορους λόγους. Τον πιο σημαντικό αποτελούσε το γεγονός ότι ήταν το πρώτο αντισημιτικό μέτρο που επηρέασε το σύνολο της κοινότητας. Έπειτα, οι εργάτες αντιμετωπίστηκαν πολύ σκληρά, με περίπου εκατό να χάσουν τη ζωή τους και η δοκιμασία τους αντιμετωπίστηκε με σχεδόν απόλυτη σιωπή από τις αρχές και την ελληνική πλειοψηφία της πόλης. Οι ηγέτες της κοινότητας διαπραγματεύτηκαν σκληρά από μια πιο αδύναμη θέση και τελικά κατάφεραν να απελευθερώσουν τους εργάτες με έναν πολύ οδυνηρό συμβιβασμό, την πληρωμή ενός μεγάλου ποσού σε μετρητά καθώς και την καταστροφή του αρχαίου εβραϊκού νεκροταφείου της πόλης (Saltiel, 2018 :116).

Η δύναμη του παρελθόντος μιας συλλογικής μνήμης, να επηρεάζει το παρόν και το μέλλον βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη διαδικασία της μνήμης. Αν και μνημείο για τα θύματα του Ολοκαυτώματος ανεγέρθηκε τη δεκαετία του 1950 στο νέο εβραϊκό νεκροταφείο της Σταυρούπολης, στα περίχωρα της πόλης, η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης αιτήθηκε τη δημιουργία μνημείου του Ολοκαυτώματος στις την κεντρική πλατεία Ελευθερίας. Το αίτημα απορρίφθηκε, καθώς η πλατεία χρησιμοποιείται σαν πάρκινγκ και οι αρχές ισχυρίστηκαν πως κάτι τέτοιο θα ήταν δυσλειτουργικό για την πόλη. Παρόλα αυτά, το 2006 το μνημείο μεταφέρθηκε τελικά στο συμβολικό του τόπο στην Πλατεία Ελευθερίας (Droumprouki, 2015 :6), απασχολώντας βέβαια ένα πολύ μικρό κομμάτι της (βλέπε Εικόνα 4. Η Πλατεία Ελευθερίας σήμερα. Πάνω δεξιά διακρίνουμε το μνημείο Ολοκαυτώματος.). Συνεχώς το 2018, ο δήμαρχος της πόλης Γιάννης Μπουτάρης δήλωσε την πρόθεσή του για την έναρξη διαδικασιών ανέγερσης ενός πάρκου μνήμης για το Ολοκαύτωμα στην πλατεία Ελευθερίας προς τιμήν των γεγονότων. Ωστόσο, το 2019 με την αλλαγή της δημαρχίας και τον κ. Ζέρβα δήμαρχο της πόλης, οι διαδικασίες σταμάτησαν απότομα και οι συζητήσεις επικεντρώθηκαν στη δημιουργία ενός υπόγειου

πάρκινγκ με το πάρκο μνήμης να απασχολεί το υπαίθριο έδαφος της πλατείας. Παρότι ο συγκεκριμένος σχεδιασμός έχει αμφισβητηθεί σε σχέση με τη δυνατότητα πραγμάτωσής του, καθώς πρόκειται για ένα πολυδάπανο και όχι τόσο ασφαλές γεωλογικά σχέδιο, οι συζητήσεις εξακολουθούν και η κατάληξη εξακολουθεί να είναι άγνωστη (Καθημερινή, 2022).

Από τα παραπάνω, εύκολα μπορεί να συμπεράνει κανείς πως οι πολιτικές της μνήμης και της αποσιώπησης σχετίζονται με τις ευρύτερες πολιτικές κατευθύνσεις και τη διαλεκτική της εκάστοτε κυβέρνησης. Οι φωνές των μειονοτήτων άλλοτε θεωρούνται σημαντικές και συμπεριλαμβάνονται και άλλοτε επιλέγεται να αποσιωπηθούν διακριτικά, πολλές φορές μέσα από καθυστερήσεις και διάφορες προφάσεις. Ενώ η πόλη της Θεσσαλονίκης αποτελεί ιστορικά ένα σημαντικό τόπο μνήμης της σκοτεινής κληρονομιάς του Ολοκαυτώματος και της εβραϊκής κοινότητας, όπως φαίνεται υπάρχει μία δυσκολία ή ακόμη και τάση μη διαχείρισης και αξιοποίησης του κομματιού αυτού της ιστορίας. Είναι γεγονός, πως άλλες πόλεις ή χώρες με αντίστοιχα κομμάτια σκοτεινής – δύσκολης ιστορίας και μνήμης έχουν διαχειριστεί με αξιόπαινο τρόπο τα σημεία σκοτεινής κληρονομιάς παράγοντας συγκεκριμένα μηνύματα, ενώ ταυτόχρονα ενισχύοντας το τουριστικό τους δυναμικό. Στην παρακάτω ενότητα, πρόκειται να αναληθεί το παράδειγμα του στρατοπέδου συγκέντρωσης του Auschwitz στην Κρακοβία ως ένα παράδειγμα καλής πρακτικής σε σχέση με την ανάδειξη και την προβολή του ως σημείο σκοτεινής πολιτιστικής κληρονομιάς.

7.2 Το παράδειγμα του Auschwitz-Birkenau

Το στρατόπεδο συγκέντρωσης Auschwitz – Birkenau επιλέχθηκε ως ένα συγκριτικό παράδειγμα που φανερώνει ένα επιτυχημένο μοντέλο διαχείρισης ενός τραυματικού-σκοτεινού σημείου πολιτιστικής κληρονομιάς. Το συγκεκριμένο παράδειγμα επιλέχθηκε λόγω της σύνδεσής του με την τραυματική ιστορία του Ολοκαυτώματος. Ταυτόχρονα, ακόμη και μέσα από μία επιφανειακή μελέτη της πολιτιστικής διαχείρισης του τόπου, φανερώνει σημαντικές διαφορές σε σχέση με το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης, παρότι αφορά τον ίδιο πληθυσμό και το ίδιο κομμάτι της ιστορίας. Αποτελεί έναν από τους πιο δημοφιλείς προορισμούς για επισκέπτες που βρίσκονται στη χώρα της Πολωνίας. Σήμερα λειτουργεί ως μνημείο για τα θύματα του Ολοκαυτώματος, τα περισσότερα από τα οποία ήταν εβραίοι. Μέσα από την επιτυχημένη διαχείριση και την τεράστια επισκεψιμότητά του, έχει χαρακτηριστεί από πολλούς ως «το σύμβολο του σκοτεινού τουρισμού». Το μνημείο χωρίζεται σε τρία σημεία και σε αυτά πραγματοποιούνται

ξεναγήσεις οργανωμένες από το μουσείο της περιοχής αλλά και από ιδιωτικούς φορείς (Johnston, Mandelartz, 2015 :159). Παρότι η μέθοδος διαχείρισης του συγκεκριμένου τόπου μνήμης έχει πολλές φορές κατηγορηθεί πως τείνει να παρουσιάσει τον τόπο σαν θεματικό πάρκο ευτελίζοντας με αυτό τον τρόπο τη σημαντικότητα και σοβαρότητα της μνήμης της σκοτεινής ιστορίας του Ολοκαυτώματος που σχετίζεται με αυτό, γεγονός παραμένει πως αποτελεί ένα παράδειγμα καλής πρακτικής.

Η διαχείριση των τόπων μνήμης σχετίζεται με τη διαχείριση των μουσείων ή των πολιτιστικών ιδρυμάτων γενικότερα. Έτσι, η διαχείρισή τους επιβάλλει και την πλήρη εκπλήρωση των λειτουργιών που τους επιβάλλονται ως τέτοια. Το Μνημείο και Μουσείο του Άουσβιτς-Μπίρκεναου (ABMM) είναι ένας μοναδικός χώρος μνήμης. Ο εξαιρετικός χαρακτήρας του μαρτυρείται από το γεγονός ότι το 1979 η περιοχή του πρώην ναζιστικού στρατοπέδου συγκέντρωσης και εξόντωσης μπήκε στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO. Αυτός ο τόπος στέλνει ένα μήνυμα μέσω της αυθεντικότητας και της διατήρησης των υπολειμμάτων μετά το πρώην στρατόπεδο: χάρη σε αυτό, οι άνθρωποι μπορούν να έρθουν αντιμέτωποι με την ιστορία και την ταυτότητα που δημιουργούν τη σημερινή εποχή.

Το πρωταρχικό πλεονέκτημα του σημείου σχετικά με την επιτυχία της εμπειρίας που προσφέρεται είναι η αυθεντικότητα της τοποθεσίας μνήμης: η παρουσία υποδομής μετά την εξάλειψη του στρατοπέδου. Η διαχείριση του σημείου αποτελείται από ένα διευρυμένο σχεδιασμό και ένα σύνολο στρατηγικών και διεπιστημονικών προσεγγίσεων με στόχο τόσο να αποδοθεί τιμή στο μνημείο, όσο και να δημιουργηθεί όσο το δυνατόν εντονότερη εμπειρία για τον επισκέπτη. Η δημιουργία βιώσιμων και παραγωγικών σχέσεων με ιδρύματα, αρχές και εμπειρογνώμονες, αποτελούν σημαντικά συστατικά της επιτυχημένης παρουσίασης του μνημείου, με αποτέλεσμα η δύναμη του μηνύματος που θέλει να περάσει να είναι ακόμη ισχυρότερη και το εύρος του αντίκτυπου μεγαλύτερο.

Κεφάλαιο 8

Ερευνητική μεθοδολογία

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω κεφάλαια, η μνήμη και η προβολή ή αποσιώπησή της αποτελούν σημαντικά στοιχεία της μορφολογίας μίας πόλης, ακόμη και της κοινωνικής και της πολιτιστικής της ζωής. Ταυτόχρονα, μέσα από τη μελέτη περίπτωσης της εβραϊκής μειονότητας στην πόλη της Θεσσαλονίκης και τη τραυματική-σκοτεινή κληρονομιά του Ολοκαυτώματος, γίνεται φανερό πως η μνήμη που αφορά τις μειονοτικές ομάδες σε έναν τόπο δεν είναι βέβαιο πως πάντα εκτίθεται έντονα, παρότι μπορεί να αφορά ένα σημαντικό κομμάτι της παγκόσμιας ιστορίας το οποίο σε διαφορετικούς τόπους φαίνεται να έχει πιο δραστικό ρόλο στην προβολή και αξιοποίηση της μνήμης. Για τη διεξαγωγή της έρευνας του παραπάνω υπό εξέταση φαινομένου, ακολουθήθηκε η βιβλιογραφική ανασκόπηση. Συνεχώς, διατυπώθηκαν τα υπό διερεύνηση ερευνητικά ερωτήματα, που αποτελούν τη βάση του εξεταζόμενου ζητήματος, ενώ παρακάτω θα ακολουθήσει κοινωνική έρευνα που αφορά την εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης και την πολιτιστική της μνήμη, ενώ ειδικότερα πρόκειται να δοθεί έμφαση στην ιδιαίτερη περίπτωση της σκοτεινής-δύσκολης κληρονομιάς του Ολοκαυτώματος. Στην παρούσα έρευνα, το δείγμα επιλέχθηκε να αποτελείται αποκλειστικά από μέλη της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης, με στόχο να δοθεί έμφαση στη δική τους οπτική για το θέμα.

Συνεπώς, κρίθηκε σκόπιμο να χρησιμοποιηθεί η ποιοτική έρευνα λόγω της φύσης του ζητήματος που διερευνάται. Η ποιοτική έρευνα εστιάζει κατά βάση στα εσωτερικά κριτήρια των μελών ενός πολιτισμικού συνόλου, ενώ ταυτόχρονα επιχειρείται η προσέγγιση των συμπεριφορών που αναπτύσσονται μέσα σε ένα δομημένο πλαίσιο (Ισάρη, Πουρκός, 2015 :13). Καθώς το ζήτημα που εξετάζεται αφορά τις κοινωνικές

σχέσεις των ομάδων που συνυπάρχουν και αλληλοεπιδρούν μέσα στο φυσικό χώρο, η ποιοτική μέθοδος θεωρήθηκε χρήσιμη καθώς όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Κοντογιαννάτου (2018 :90), «οι ποιοτικές μέθοδοι εφαρμόζονται σε εγχειρήματα και προσεγγίσεις που έχουν ως βασικό στόχο τη διερεύνηση ποιοτήτων και πιο συγκεκριμένα κοινωνικών ποιοτήτων». Πιο συγκεκριμένα, σε έρευνα τέτοιου τύπου, ο ερευνητής ανακαλύπτει την αντίληψη των συμμετεχόντων για τη βιωμένη πραγματικότητά τους (Μαντζούκας, 2007 :241). Συνεπώς, η ποιοτική έρευνα δημιουργεί τη συνθήκη ο ερευνητής να κατανοήσει σε βάθος την υποκειμενική πραγματικότητα των συμμετεχόντων και να κατανοήσει τη δική τους κοινωνική-πολιτισμική πραγματικότητα (Ισάρη, Πουρκός, 2015 :26).

Ως μέθοδος συλλογής των δεδομένων για την έρευνα επιλέχθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη, η οποία πρόκειται να δώσει έναν ελεύθερο χώρο έκφρασης της προσωπικής γνώμης των συμμετεχόντων, καθώς σκοπός της έρευνας είναι να αποδώσει όχι κατ' ανάγκη το πραγματικό γίνεσθαι, αλλά την το βίωμα της πραγματικότητας του εκάστοτε συμμετέχοντα. Σύμφωνα με τον Morris (2015 :4), η εις βάθος ημιδομημένη συνέντευξη διενεργείται σε μία μορφή χαλαρού διαλόγου, στον οποίο ο συνεντευξιαζόμενος αποτελεί τον ειδήμων που ενημερώνει για τα σχετικά ζητήματα τον ερευνητή, σε ένα πλαίσιο όπου μπορεί ελεύθερα να εκφράσει τις απόψεις του και τα βιώματά του. Συνεπώς, στην προκειμένη περίπτωση, το δείγμα που επιλέχθηκε αποτελείται από εβραίους πολίτες και πολίτες που συνεργάζονται στενά με την εβραϊκή κοινότητα, με στόχο να αποδοθεί η δική τους ειλικρινής οπτική γωνία σχετικά με την ανάδειξη της εβραϊκής κληρονομιάς στην πόλη της Θεσσαλονίκης και ειδικότερα της τραυματικής-σκοτεινής κληρονομιάς του Ολοκαυτώματος. Σκοπός της συνέντευξης είναι να αναδείξει το πώς τα μέλη της συγκεκριμένης μειονότητας και οι άνθρωποι που συνεργάζονται στενά μαζί τους βιώνουν και βλέπουν την πολιτιστική τους μνήμη και κληρονομιά στην πόλη, πώς αισθάνονται ότι θα ήθελαν οι ίδιοι να εκτίθεται και τι μηνύματα θα επιθυμούσαν να περνάει στο ευρύ κοινό αυτό το δύσκολο και τραυματικό κομμάτι της κληρονομιάς που αποτελεί το Ολοκαύτωμα. Για τη συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκαν πέντε σε αριθμό συνεντεύξεις, χωρίς να δίνεται σημασία στην ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο των συμμετεχόντων, καθώς αυτό που ενδιαφέρει είναι ο προσδιορισμός της ταυτότητάς τους ως μέλη ή στενά εμπλεκόμενοι με την εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης.

Κεφάλαιο 9

Ευρήματα

Στην έρευνα συμμετείχαν πέντε στο αριθμό πολίτες της πόλης της Θεσσαλονίκης, τέσσερις εκ των οποίων αποτελούν μέλη της εβραϊκής κοινότητας, ενώ ένας συμμετέχων ενώ δεν προσδιορίζεται ως εβραίος, παρόλα αυτά συνεργάζεται στενά με την κοινότητα και συνεπώς οι απαντήσεις του στη συνέντευξη θεωρήθηκαν χρήσιμες. Καθώς για τη συνέντευξη δεν απαιτήθηκαν προσωπικά δεδομένα, πρόκειται να χρησιμοποιηθούν ψευδώνυμα και θα δοθούν κάποιες βασικές πληροφορίες για τον καθένα, τις οποίες επέλεξαν οι ίδιοι να μοιραστούν κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Ο πρώτος συμμετέχων, “ΣΥΝ1”, επέλεξε να μοιραστεί πως είναι άντρας, που προσδιορίζεται εβραίος στο θρήσκευμα. Ο δεύτερος συμμετέχων, “ΣΥΝ2” μοιράζεται πως είναι άντρας 57 ετών, εβραίος στο θρήσκευμα, από γονείς που διασώθηκαν από το Ολοκαύτωμα. Η τρίτη συμμετέχουσα, “ΣΥΝ3”, σχετίζεται επαγγελματικά με το εβραϊκό σχολείο Θεσσαλονίκης και προσδιορίζεται εβραία στο θρήσκευμα. Η τέταρτη συμμετέχουσα, “ΣΥΝ4”, προσδιορίζεται ως εβραία στο θρήσκευμα και ενεργό μέλος της κοινότητας, με πολλές συνεργασίες με την τελευταία. Η πέμπτη συμμετέχουσα, “ΣΥΝ5”, συνεργάζεται στενά με την εβραϊκή κοινότητα, αλλά δεν αποτελεί μέλος αυτής. Παρακάτω πρόκειται να παρουσιαστούν και να αναλυθούν τα ευρήματα της εν λόγω έρευνας.

9.1 Η εβραϊκή πολιτιστική κληρονομιά και η προβολή της

Το ζήτημα της προβολής της εβραϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς και ειδικότερα της τραυματικής-δύσκολης κληρονομιάς του Ολοκαυτώματος στην πόλη της Θεσσαλονίκης αποτελούν τη βάση του προβληματισμού της ποιοτικής έρευνας που διεξήχθη. Όπως θα δούμε παρακάτω, οι απόψεις των συμμετεχόντων δίστανται σε σχέση με το θέμα. Ειδικότερα, δύο από τους συμμετέχοντες δηλώνουν κατηγορηματικά πως η εβραϊκή πολιτιστική κληρονομιά δεν αποτυπώνεται επαρκώς στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Κατά τους ίδιους, η εκπαίδευση αποτελεί ένα βασικό παράγοντα ταυτόχρονα ένδειξης αλλά και αιτία για την ελλιπή παρουσία σημείων ενδιαφέροντος και μνημείων εβραϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς στην πόλη.

«Αν αποτυπώνεται η εβραϊκή ιστορία στην πόλη. Ε ξεκάθαρα όχι. Αν αποτυπωνόταν ο κόσμος θα είχε συνείδηση του ποια ήταν η ιστορία, θα γνώριζε. Το λέω σαν μια ένδειξη. Δε βλέπεις μνημεία [...], ακόμη και το μνημείο, το ένα και μοναδικό που υπάρχει, είναι δίπλα σε παρκαρισμένα αυτοκίνητα (Μνημείο Ολοκαυτώματος στην Πλατεία Ελευθερίας).[...]»

ΣΥΝ1

Ο ίδιος συμμετέχων παρότι δεν παρατηρεί έντονη προβολή της εβραϊκής μνήμης και ιστορίας στην πόλη, συμπληρώνει ως σημεία μνήμης και πολιτιστικής κληρονομιάς ονόματα δρόμων και στοών, κτίρια εβραϊκών οικογενειών και ακόμη το πρώην εβραϊκό νεκροταφείο, πιο συγκεκριμένα το μνημείο στο ΑΠΘ. Όμως, σημειώνει πως θα μπορούσαν να είναι πιο εμφανή και ίσως με πιο έντονη προβολή.

«Η εβραϊκή ιστορία δεν αποτυπώθηκε στην πόλη. Δεν αποτυπώνεται καν στα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου.» ΣΥΝ2

Παρόλα αυτά, από τις απαντήσεις των υπολοίπων τριών συμμετεχόντων, φαίνεται πως υπάρχει η αίσθηση της επαρκούς αποτύπωσης της εβραϊκής μνήμης και κληρονομιάς στη Θεσσαλονίκη, ειδικότερα τις τελευταίες δεκαετίες. Όπως αναφέρεται, η ιστορία της πόλης είναι ούτως ή άλλως άρρηκτα συνδεδεμένη με την εβραϊκή ιστορία αιώνες πίσω, συνεπώς η εβραϊκή πολιτιστική κληρονομιά είναι χωρίς κίνδυνο να μείνει στην αφάνεια. Βέβαια, τονίζεται ιδιαίτερα πως η πραγματικότητα δεν ήταν πάντα η ίδια και φαίνεται να χρειάστηκε τόσο η κινητοποίηση της κοινότητας, όσο και η συμβολή ενός συγκεκριμένου δημάρχου της πόλης (κ. Γιάννης Μπουτάρης), ενώ τέλος, αρκετές συνεργασίες με φορείς και οργανώσεις με στόχο να τονωθεί η εβραϊκή πολιτιστική κληρονομιά στην πόλη με μεγαλύτερη ένταση στις δράσεις ευαισθητοποίησης αλλά και αξιοποίησης των σχετικών σημείων ενδιαφέροντος στον αστικό ιστό. Ταυτόχρονα, αξίζει να σημειωθεί πως πέρα από τα διασημότερα σημεία εβραϊκού ενδιαφέροντος στην πόλη, αναφέρθηκαν ακόμη και σε διαφορετικούς τύπους εκδήλωσης μνήμης, όπως

είναι η εκδήλωση της “Σιωπηρής Πορείας Μνήμης” που πραγματοποιείται στην πόλη, καθώς και η “Ημέρα Μνήμης Θυμάτων Ολοκαυτώματος” στις 27 Ιανουαρίου. Επίσης, έγινε αναφορά και σε διαφορετικούς τύπους μνημείων από αυτά που παραδοσιακά έχει το κοινό συνηθίσει, όπως είναι τα δύο graffiti που έχουν καλλιτεχνηθεί, το πρώτο στον παλιό σιδηροδρομικό σταθμό της πόλης και το δεύτερο στον νέο, που έχουν ως θεματολογία τους το Ολοκαύτωμα. Επιπρόσθετα, ένας συμμετέχων συμπληρώνει και τους δείκτες μνήμης που έχουν τοποθετηθεί στην πόλη με την πρωτοβουλία του Δήμου Θεσσαλονίκης, δίνοντας έτσι πληροφορίες για τα σημεία ενδιαφέροντος. Τέλος, δίνεται σημασία στις περιηγήσεις που πραγματοποιούνται στην πόλη από διάφορους φορείς.

«Και βέβαια αποτυπώνεται, βασικά από την ιστορία την ίδια της πόλης, είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορικής πόλης της Θεσσαλονίκης, [...]. Φυσικά και γίνεται εμφανώς, ιδιαίτερα από το 2000 και μετά, όσον αφορά το πριν το 2000, [...], τα πράγματα ήταν λίγο πιο αχνά να το πω. Τα μνημεία υπήρχαν και υπάρχουν, ο κόσμος υπήρχε και υπάρχει. Απλά πολύ παλιά ο κόσμος δεν πολυμιλούσε, η κοινότητα δεν μπορούσε να αναπτύξει περισσότερο αυτό το ιστορικό κομμάτι πέρα από τα βασικά, [...]» ΣΥΝ3

«Κοίταξε να δεις, υπάρχουνε πάρα πολλά, δηλαδή αν κάποιος θέλει να γίνει ένα κομμάτι της ιστορίας υπάρχουν αρχικά οι περίπατοι οι οποίοι περνάνε απ’ όλα τα εβραϊκά σημεία ενδιαφέροντος, [...], υπάρχει το εβραϊκό μουσείο στο οποίο νομίζω ότι μπορείς να δεις αυτή τη στιγμή όλη την ιστορία και νομίζω ότι γίνονται πάρα πολλά πράγματα πια με το Δήμο Θεσσαλονίκης σε συνεργασία, ώστε η πόλη να έχει μία εικόνα της εβραϊκής ιστορίας.» ΣΥΝ4

«Η εβραϊκή ιστορία αποτυπώνεται στην πόλη μας, τα τελευταία δέκα χρόνια φαίνεται πολύ, είναι εμφανές το εβραϊκό στοιχείο στην τοπική ιστορία. Αυτό συμβαίνει γιατί έχουμε μια έκρηξη μνήμης τα τελευταία χρόνια. [...] Και φυσικά, πέρα από τα παλαιότερα μνημεία, [...], έχουμε την ανέγερση και άλλων μνημείων, τα μνημεία που έγιναν στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης [...] τα οποία αναφέρονται στην εβραϊκή ιστορία και στα γεγονότα τα τραυματικά του Ολοκαυτώματος. [...] η ιστορία είναι στον παλιό σιδηροδρομικό σταθμό, εκεί να τονίσω ότι έχουν γίνει δύο graffiti κατά μήκος του παλαιού σιδηροδρομικού σταθμού, είναι μια διαφορετική μορφή μνήμης το graffiti, ένα διαφορετικό είδος μνημείου, [...] από καλλιτέχνες έτσι που δεν έχουν σχέση με τη Δήμο και την κοινότητα, εξωτερικούς καλλιτέχνες, αλλά που θέλουν να αποτυπώσουν το τραύμα του Ολοκαυτώματος στην πόλη και σε διάφορα άλλα σημεία υπάρχουν Δείκτες Μνήμης που έχουν τοποθετηθεί από το Δήμο, για παράδειγμα έχουμε στην Καλαμαριά το νέο Δείκτη Μνήμης για τον εμπρησμό του Campbell που έγινε το μνημείο πριν δύο-τρία

χρόνια και εδώ βλέπουμε πόσο ακόμα και γεγονότα που δεν αφορούν το Ολοκαύτωμα αλλά αφορούν τον αντισημιτισμό στη Θεσσαλονίκη πλέον παρουσιάζονται και σε επίπεδο δημόσιου λόγου.» ΣΥΝ5

9.2 Ζητήματα πολιτικών αποσιώπησης

Σχετικά με τις πολιτικές αποσιώπησης που ενδεχομένως να έχουν ακολουθηθεί, οι τέσσερις στους πέντε συμμετέχοντες συμφωνούν μεταξύ τους, αναφερόμενοι πως αυτό αποτελεί ένα πραγματικό γεγονός. Ωστόσο, ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός πως η αποσιώπηση δεν προέρχεται για όλους από το ίδιο σημείο, ενώ ταυτόχρονα για κάποιους από τους συμμετέχοντες αυτό δεν είναι κάτι που συμβαίνει στο σήμερα. Λόγοι για το φαινόμενο της αποσιώπησης της εβραϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς φαίνεται να αφορούν το Δήμο και την κυρίαρχη ομάδα, την κουλτούρα και το αφήγημά της, στο οποίο δεν έχει συμπεριληφθεί επαρκώς και το αφήγημα της εβραϊκής μειονότητας. Συγχρόνως, τίθεται έντονα το ζήτημα των πολιτικών σκοπιμοτήτων και συγκαλύψεων, καθώς οι πολιτικές αποσιώπησης πολλές φορές αφορούν πολιτικές που ακολουθήθηκαν στο παρελθόν, οι οποίες οδήγησαν στην τραυματική-δύσκολη κληρονομιά του Ολοκαυτώματος.

«Η Θεσσαλονίκη είναι άκρως συντηρητική πόλη, οπότε και οι πολίτες είναι άκρως συντηρητικοί ως άνθρωποι. Γενικά έχουμε κι ένα επίπεδο παιδείας χαμηλό, πρέπει να έχεις πολύ υψηλό επίπεδο παιδείας για να αντιληφθείς ότι αποσιωπάται η ιστορία της. Γιατί δεν είναι μόνο το εβραϊκό Ολοκαύτωμα που αποσιωπάται. Αποσιωπήθηκαν και πολλές πολιτικές πράξεις [...], αποσιωπάται εντέχνως, πολύ, πολύ αποσιωπάται. Πολλά σημεία της πόλης είναι εβραϊκά, και όμως, δεν αναδεικνύονται, [...]» ΣΥΝ2

«Τα κομμάτια της δύσκολης-τραυματικής ιστορίας αποσιωπήθηκαν στο παρελθόν. [...] στο παρελθόν αποσιωπήθηκε η συμμετοχή της κατοχικής ελληνικής κυβέρνησης και η συμμετοχή και του ντόπιου πληθυσμού των δοσιλογικών κυβερνήσεων και των συνεργατών των Ναζί. Αυτό δεν ισχύει όμως πλέον, [...]» ΣΥΝ5

Ταυτόχρονα, οι πολιτικές αποσιώπησης παρατηρείται πως δεν αφορούν μόνο την κυρίαρχη ομάδα, αλλά και τη μειονότητα του εβραϊκού πληθυσμού, που όπως ενημερώνουν οι συμμετέχοντες στο παρελθόν προτιμούσε να κρατά μία σιωπηρή στάση σε σχέση με το τραυματικό παρελθόν της, ενώ κατά την άποψη ενός συμμετέχοντα, στο

σήμερα εξακολουθεί να κρατά μια πιο διακριτική στάση, λόγω φόβου για ρατσιστικές επιθέσεις.

«[...]εγώ θα έλεγα ότι περισσότερο αποσιωπούσαν να πουν και να βγάλουν αυτό που έζησαν οι περισσότεροι, έτσι, η πρώτη γενιά στις επόμενες γενεές, στα παιδιά τους, στα εγγόνια τους, που τώρα τα τελευταία χρόνια άρχισαν να αποκαλύπτουν πληροφορίες, γιατί θεωρούν, κατάλαβαν, κατανόησαν, συνειδητοποίησαν, ότι τελικά πρέπει να μιλάς γι' αυτό που σε βαραίνει και είναι ένα έγκλημα το οποίο πρέπει να μαθευτεί [...]» ΣΥΝ3

«[...]σίγουρα έχει να κάνει, π.χ. άμα σκεφτείς την ιστορία των Ποντίων, των ανθρώπων από την Κωνσταντινούπολη, προσπαθούν ας πούμε, κι έχουν αναδείξει λίγο παραπάνω την ιστορία. Εκεί θα έλεγες ότι επομένως, είναι κάτι αμφίδρομο. Τόσο η πόλη το επιζητεί να το αναδείξει, αλλά όσο και οι κοινότητες αυτές θέλουν να διατηρήσουν αυτή τη μνήμη ζωντανή. Νομίζω ότι είμαι αμφίδρομο και έχει να κάνει και με την εβραϊκή κοινότητα που θέλει να είναι "stealth", να μη βγαίνει στα ραντάρ. Επειδή στοίχησε στο παρελθόν, ήταν ξεκάθαρο γιατί μπορούσαν και τους πιάσανε, βίωσαν ρατσισμό, γενικότερα η λογική ήτανε "ας κρύβομαι, να μην ενοχλώ κανέναν, να μ' αφήσουν ήσυχο", αυτή ήταν η λογική. Λανθασμένη κατά την άποψή μου, αλλά λανθασμένη μπορεί να το λέω τώρα, μετά από αυτό που έγινε, λογικό είναι να παίρνει κάποια χρόνια να ξαναβρείς τα πατήματά σου και να νιώσεις την, ξέρεις, δε θα 'λεγα εθνική, την μειονοτική σου ταυτότητα, την περηφάνεια για την μειονοτική σου ταυτότητα [...]» ΣΥΝ1

Ως ενδεικτικά σημεία εβραϊκού ενδιαφέροντος που δεν έχουν αξιοποιηθεί ή προβληθεί επαρκώς ως τέτοια από έναν από τους συμμετέχοντες αναφέρονται το πρώην εβραϊκό νεκροταφείο στο ΑΠΘ, η Πλατεία Ελευθερίας, το νοσοκομείο Χιρς, η συνοικία 151, η συναγωγή που κάηκε στην αγορά Βλαλή στο σημερινό Καπάνι, η συναγωγή στην οδό Καλλιδοπούλου με Βασιλίσσης Όλγας κ.α.. Ταυτόχρονα, σύμφωνα με τη γνώμη διαφορετικού συμμετέχοντα, παρότι δε θεωρεί ότι στο παρόν υπάρχουν σημεία ενδιαφέροντος που δεν προβάλλονται, σημειώνει ωστόσο το γεγονός πως υπάρχουν στην πόλη τμήματα εβραϊκών ταφικών μνημείων -ακόμη και αρχαιολογικής σημασίας- από το πρώην εβραϊκό νεκροταφείο, τα οποία είναι αδύνατον να αφαιρεθούν από την παρούσα θέση τους, καθώς έχουν χρησιμοποιηθεί ως οικοδομικά υλικά σε ένα πολύ μεγάλο ποσοστό κτιρίων και ναών της πόλης.

Παρόλα αυτά, είναι άξιο σημείωσης πως δύο από τους συμμετέχοντες διαπιστώνουν πως δεν υπάρχει κανένα ζήτημα πολιτικών αποσιώπησης σχετικά με την εβραϊκή πολιτιστική κληρονομιά και μνήμη. Αντιθέτως, όπως σημειώνει ένας εκ των δύο, η εβραϊκή παρουσία στην πόλη είναι ενεργή σε σημείο που ίσως να «έχει κουράσει και

λίγο», καθώς ειδικότερα τα τελευταία χρόνια οι συνεργασίες με το Δήμο και άλλους φορείς είναι πολλές και δε λείπουν δράσεις ανάδειξης της εβραϊκής κληρονομιάς που δίνουν φωνή στη μειονότητα των εβραίων.

«Δε νομίζω ότι η πόλη έχει κάτι να κρύψει. [...] Κατά τη δική μου άποψη καθαρά, θεωρώ ότι ίσα-ίσα έχουμε εμπλέξει πάρα πολύ την πόλη, το Δήμο, σε σημείο που ίσως έχουμε κουράσει και λίγο τον κόσμο της Θεσσαλονίκης. Όχι να κλείσουμε το δρόμο για την Πορεία, όχι για την Ημέρα Μνήμης, δηλαδή κάνουμε πολλά πράγματα που δυσχεραίνουν ίσως την καθημερινότητα των Θεσσαλονικιών. Και δεν ξέρω, είμαστε λίγο “στη μόδα” να το πω έτσι, ξαφνικά όλοι ασχολούνται μαζί μας, νομίζω ότι η πόλη εκπροσωπείται αρκετά.» ΣΥΝ4

9.3 Τραυματική - σκοτεινή κληρονομιά Ολοκαυτώματος

Όπως είδαμε στη βιβλιογραφική έρευνα τα σημεία τραυματικής-σκοτεινής κληρονομιάς και η ίδια εν γένει, αποτελούν πόλο έλξης και ενδιαφέροντος για επισκέπτες, είτε αυτοί συνδέονται άμεσα με την τραυματική μνήμη, είτε όχι. Παραδείγματα όπως το Auschwitz που εξετάστηκε παραπάνω, φαίνεται να δείχνουν πως η δημοσιότητα και η επισκεψιμότητα ενός τόπου τραυματικής-σκοτεινής κληρονομιάς μπορεί να ανέβει σε πολύ υψηλά επίπεδα. Παρόλα αυτά, τρεις από τους συμμετέχοντες στη συνέντευξη πιστεύουν πως δε θα έπρεπε να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στο τραύμα του Ολοκαυτώματος, γεγονός που θα μπορούσε να τονώσει ταυτόχρονα την παρουσία της εβραϊκής μνήμης γενικότερα στην πόλη. Πιο συγκεκριμένα, η τακτική χαρακτηρίζεται παιδαγωγικά λάθος και θεωρείται πως δεν είναι το ιδανικό αφήγημα για να εστιάσει κανείς, ενώ ταυτόχρονα, η εβραϊκή πολιτιστική κληρονομιά είναι πολύ πλούσια σε άλλα ήθη και έθιμα που θα μπορούσαν να παρουσιάζονται εντονότερα.

«Θα σου πω την εντύπωσή μου. Απ’ τις λίγες χώρες που δεν έχω πάει στην Ευρώπη είναι η Πολωνία, γιατί έχω συνδέσει την ιστορία της με κάτι πολύ σκοτεινό, με το Ολοκαύτωμα κλπ. Σκέφτομαι ότι άμα κάνεις το ίδιο με τη Θεσσαλονίκη, δεν είναι ένα ωραίο αφήγημα [...]» ΣΥΝ1

«Η κοινότητα θα έπρεπε, έχει τόσο μεγάλη παράδοση, γιορτές, παραδοσιακές γιορτές που θα μπορούσε να μοιραστεί με την πόλη, δε χρειάζεται να μένει μόνο στο Ολοκαύτωμα, δηλαδή οι εβραίοι της Θεσσαλονίκης δεν είναι το Ολοκαύτωμα, υπήρχανε πριν απ’ αυτό,

[...] έχει να πολύ μεγάλο άλλο κομμάτι που θα μπορούσε να δείξει και δεν είναι μόνο το Ολοκαύτωμα [...]» ΣΥΝ4

«Παιδαγωγικά είναι εντελώς λάθος πάντως αυτό, γιατί δεν ξεκινάμε ποτέ από το τραυματικό γεγονός και ξεκινάμε πάντα από το πριν [...] απ' τη συμβίωση των Ελλήνων χριστιανών και των Ελλήνων εβραίων, [...] οπότε δε θα έλεγα ότι ενδείκνυται αυτός ο τρόπος προσέγγισης» ΣΥΝ5

Ο ίδιος συμμετέχων ωστόσο, σημειώνει ειδικότερα για τη δημιουργία του Ολοκαυτώματος στη Θεσσαλονίκη το γεγονός πως θα ήταν ένα μέσο για να γνωρίσουν την ιστορία της πόλης της Θεσσαλονίκης επισκέπτες από όλο τον κόσμο. Παρόμοια άποψη συμερίζεται συμμετέχων, ο οποίος υποστηρίζει σε σχέση με την ιστορία και τη μνήμη του Ολοκαυτώματος πως είναι γεγονός ότι είναι ευρέως γνωστό κατά βάση στους εβραίους της διασποράς και όχι του Ισραήλ. Έτσι, σημειώνει πως θα ήταν σημαντικό να τονωθεί η μνήμη με στόχο την εκπαίδευση ακόμη και της ίδιας της ομάδας την οποία αφορά. Τέλος, ένας συμμετέχων συμπληρώνει πως είναι αρκετά δύσκολο να αναβιώσει η εβραϊκή μνήμη, όμως, μέσα από εκδηλώσεις και πολιτιστικά δρώμενα θα μπορούσε να τονωθεί από το σύγχρονο κόσμο.

Επιπρόσθετα, οι συμμετέχοντες μιλούν για τα μηνύματα και τους σκοπούς της τραυματικής-σκοτεινής κληρονομιάς, δίνοντας έμφαση στην πολυπολιτισμικότητα, την αγάπη προς τον άνθρωπο, την ειρήνη, την αλληλεγγύη, ενώ σημαντική είναι η πρόληψη της επανάληψης των ίδιων γεγονότων και όχι μόνο η ιστορική έκθεση και παρουσίαση των γεγονότων.

«Κατ' εμένα δεν πρέπει να δώσεις την έμφαση μόνο στο Ολοκαύτωμα και τι συνέβη τότε, πρέπει να το βάλεις στα πλαίσια μιας πολυπολιτισμικότητας, να το τοποθετήσεις στο σημερινό πλαίσιο. Αυτό θα είχε ένα ενδιαφέρον, για να 'χε και κάποια απήχηση παραπάνω.» ΣΥΝ1

«Ό,τι δε διδάσκεται, ξεχνιέται. [...] Ό,τι δε συζητιέται, δεν διδάσκεται, επαναλαμβάνεται [...]» ΣΥΝ2

«Είναι η αγάπη προς τον άνθρωπο. Η αγάπη και το ενδιαφέρον προς τον άνθρωπο, η ανάπτυξη και η βελτίωσή του, σαν νους, σαν ενεργός πολίτης να σκέφτεται, να έχει τη λογική να κρίνει, να συγκρίνει και να διακρίνει, να συμπεραίνει, δηλαδή ουσιαστικά έγκειται στο κοινωνικο-πολιτιστικό κομμάτι για μένα. Φυσικά και αγγίζει και την καθημερινή ψυχολογία, γιατί αυτό που βιώνει κάποιος ο οποίος έχει διαφορετικό θρήσκευμα, το βιώνει και ένας άνθρωπος που έχει κάτι το διαφορετικό από κάποιον άλλον [...]» ΣΥΝ3

«Κοίταξε, είναι καλό όλοι να έχουνε γνώση της ιστορίας του Ολοκαυτώματος, ώστε να μην ξαναγίνουνε παρόμοια εγκλήματα. Δυστυχώς ο κόσμος ξεχνάει, βλέπουμε ότι η κοινωνία μας είναι σε πολύ κρίσιμη καμπή. Δηλαδή δεν ξέρω αν έφταιγε ο καρονοϊός, υπάρχει έξαρση εγκληματικότητας, θυμού, δεν ξέρω πώς να στο πω [...], οπότε αν μπορούμε να δούμε αυτές οι ακραιότητες πού οδήγησαν, ίσως να αποφύγουμε κάποια άλλα πράγματα.»

ΣΥΝ4

«Κάθε τέτοιο μουσείο σε όλο τον κόσμο θα έπρεπε να περνάει το μήνυμα της ειρήνης, της αλληλεγγύης, της συνύπαρξης, της αλληλοβοήθειας, μέσα από τα, δε θέλω να πω τη λέξη διδάγματα της ιστορίας γιατί είναι κάτι το οποίο δεν είναι δόκιμο, διδασκόμαστε μέσω του τραύματος, του ιστορικού τραύματος, έτσι ώστε να δούμε, να δούμε τί, το τί, το πώς και το γιατί της ιστορίας, να καταλάβουμε, να αντιληφθούμε τα ιστορικά γεγονότα, στο ιστορικό τους πλαίσιο και σαφώς να δώσουμε στις νεότερες γενιές ιστορικά σωστά τα γεγονότα, ώστε να καταπολεμηθεί από τη ρίζα του ο αντισημιτισμός, η μισαλλοδοξία, ο ρατσισμός, το μίσος και η βία.» ΣΥΝ5

9.4 Εβραϊκή κοινότητα: Κινήσεις εξωστρέφειας

Οι κινήσεις εξωστρέφειας της εβραϊκής κοινότητας στη Θεσσαλονίκη θεωρήθηκαν σημαντικές προς εξέταση και διερεύνηση, καθώς αποτελούν σημαντικό κομμάτι της πολιτιστικής διαχείρισης και προβολής της εβραϊκής κληρονομιάς στην πόλη. Σαφέστερα, θα ήταν φυσικό να μην αποτυπώνεται η μνήμη και η πολιτιστική κληρονομιά μιας κοινωνικής ομάδας στην πόλη αν η εν λόγω ομάδα έτεινε να σιωπά και να μην επιθυμεί ιδιαίτερα την προβολή της. Ωστόσο, στην εν λόγω μελέτη περίπτωσης του εβραϊκού πληθυσμού και της κοινότητας της πόλης της Θεσσαλονίκης, οι συμμετέχοντες συμφωνούν πως η παρουσία της στην πόλη την τελευταία εικοσαετία είναι ζωντανή και αρκετά εξωστρεφής. Βέβαια, είναι άξια σημείωσης η κατάθεση ενός από τους συμμετέχοντες, ο οποίος αναφέρει πως για πολλά χρόνια οι κινήσεις εξωστρέφειας ήταν περιορισμένες λόγω αντισημιτικών διαθέσεων και ρατσιστικών επιθέσεων προς τους εβραίους πολίτες.

«Λοιπόν νομίζω ότι σήμερα πολύ περισσότερο απ' ότι παλαιότερα. [...] Υπήρχε ένας αντισημιτισμός που μπορεί να ήταν δεξιός, μπορεί να ήταν και αριστερός, αλλά κυρίως για εμένα ο δεξιός ήταν ο πιο προβληματικός. Είχα, έχω ακούσει, δικές μου άπειρες ιστορίες, φίλων άπειρες ιστορίες... θυμάμαι ας πούμε όταν είχα πάει μικρός στο γήπεδο, που έπαιζε έναν αγώνα ΠΑΟΚ – ΜΑΚΑΜΠΙ, “εβραίοι γουρούνια γίνετε σαπούνια”

τραγουδούσε όλο το γήπεδο, ε αυτό είναι ένα τρομακτικό βίωμα από ένα παιδί δηλαδή, μου 'χει μείνει αποτυπωμένο μέχρι και σήμερα, όλο το γήπεδο, να φωνάζει, από πάνω μέχρι κάτω. Και ξες, εκεί λες, καλύτερα να κρύβομαι δεν είναι; Τι θα 'λεγες εσύ; Σήμερα δεν είναι έτσι τα πράγματα, δε νομίζω να τ' ακούσεις αυτό στο γήπεδο. [...] Επομένως τώρα προσπαθεί, κρατώντας κάποιες ισορροπίες, [...], πιο πολύ θεσμικά το πηγαίνει. Και με συνεργασίες με εκκλησίες, με άλλα σχολεία, με το Υπουργείο Παιδείας, σε υψηλότερο πολιτικό επίπεδο, το πηγαίνει θεσμικά να αναδείξει τη θέση της, δηλαδή πιο εκ του ασφαλούς. Οπότε αναζητεί το χώρο της, ζητάνε κιόλας, της δίνουν και παραπάνω χώρο, οπότε έτσι το πηγαίνει. [...]» ΣΥΝ1

Παρόλα αυτά, όπως καταθέτουν οι συμμετέχοντες η εβραϊκή κοινότητα διεκδικεί ενεργά την παρουσία της στο χώρο της πόλης και πραγματοποιεί σημαντικές ενέργειες εξωστρέφειας με στόχο τη διατήρηση της πολιτιστικής της κληρονομιάς στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες συμφωνούν πως οι προσπάθειες είναι πλέον φανερά αισθητές και ο χώρος που δίνεται από το Δήμο της πόλης σημαντικά μεγαλύτερος από ότι στο παρελθόν.

«[...] Η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης έχει γίνει πολύ εξωστρεφής, δείχνει με το δάχτυλο τί πρέπει να γίνει και ποιοι φταίνε γι' αυτό. Εγώ επειδή είμαι και άνθρωπος και των ρήξεων, νομίζω ότι θα έπρεπε να κάνει ακόμη και την ρήξη η κοινότητα με την πολιτεία γι' αυτό το θέμα. Τελευταίο παράδειγμα είναι το Μουσείο Ολοκαυτώματος, που θα έπρεπε να το χτίσει η πολιτεία, κι όμως, θα το χτίσει η κοινότητα, με ευθύνη της κοινότητας, και αυτό είναι άδικο. [...]» ΣΥΝ2

«Πάρα πολύ, πάρα πολύ (εξωστρεφής). Τόσο με το Δήμο Θεσσαλονίκης έτσι και τους τοπικούς οργανισμούς, όσο και φυσικά με το εξωτερικό, διπλωματικές σχέσεις, αυτό είναι εντάξει επόμενο, αλλά και μέσα στην Ελλάδα, επειδή υπήρχαν οχτώ-δέκα κοινότητες προπολεμικά στην Ελλάδα, αυτές οι κοινότητες προσπαθούν να επιβιώσουν. [...]» ΣΥΝ3

«Ε νομίζω ότι ο πρόεδρος έχει κάνει πολύ σημαντικά βήματα, πολύ σημαντικές συνεργασίες και με τον Δήμο και γενικότερα, και με τους πρωθυπουργούς, δηλαδή έχουμε πάρα πολύ καλή σχέση, τους καλούμε σε όλες και συμμετέχουν ενεργά σε όλες τις διοργανώσεις, γιορτές ό,τι κάνουμε και νομίζω ότι δεν είναι πια η κλειστή κοινότητα που φοβότανε να πει την ιστορία της. [...]» ΣΥΝ4

«Χωρίς την Ισραηλιτική κοινότητα δεν θα είχε επιτευχθεί πάντως όλη αυτή η αλλαγή, γιατί πραγματικά προσπαθεί η κοινότητα όλα αυτά τα χρόνια που είναι σε λειτουργία, δε σταμάτησε ποτέ να υφίσταται, προσπαθεί να αναδείξει το ιστορικό παρελθόν της πόλης της. Γι' αυτό υπάρχει και το μουσείο που ανήκει, το Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ανήκει στην Ισραηλιτική κοινότητα της Θεσσαλονίκης και γι' αυτό και υπάρχουν και γίνονται πάρα πολλές περιοδικές εκθέσεις, οι οποίες δεν βρίσκονται μόνο στο Εβραϊκό Μουσείο αλλά βρίσκονται σε όλα τα μουσεία της πόλης.[...] Οι έρευνες, τα κειμήλια, το ιστορικό αρχείο της κοινότητας, όλα αυτά εκτίθενται στο κοινό για να μπορέσει να γνωρίσει κι ο κόσμος το εβραϊκό παρελθόν της πόλης. Και το εβραϊκό παρόν της πόλης, γιατί υπάρχουνε και σήμερα εβραίοι πολίτες σ' αυτή την πόλη.» ΣΥΝ5

9.5 Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Η παραπάνω ποιοτική έρευνα αποτελεί μόνο ένα μικρό δείγμα του προβληματισμού και των απόψεων που συντίθενται σχετικά με την εβραϊκή πολιτιστική κληρονομιά και το πώς αυτή αποτυπώνεται στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Σαφώς, μία πρόταση για περαιτέρω έρευνα θα αποτελούσε ένα μεγαλύτερο σε αριθμό δείγμα συμμετεχόντων μέσα από τον εβραϊκό πληθυσμό ή στενά συνδεδεμένο με αυτόν. Επίσης, ενδιαφέρον θα αποτελούσε να μελετηθούν οι απόψεις και οπτικές των μελών των υπολοίπων ομάδων που απαρτίζουν την πόλη, συμπεριλαμβανομένων φυσικά και αυτών της κυρίαρχης, με στόχο να φανερωθεί ενδεχομένως το πώς εκείνοι βιώνουν και βλέπουν την εβραϊκή μνήμη και κληρονομιά ως κομμάτι της συνολικής ιστορίας της πόλης της Θεσσαλονίκης.

Κεφάλαιο 10

Επίλογος

Η ιστορία και η ζωντανή μνήμη των ανθρώπων αποτελούν τα πιο σημαντικά κομμάτια της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας κοινωνικής ομάδας. Τα μνημεία, με τις διάφορες μορφές που μπορεί αυτά να παίρνουν ως σημεία ενθύμησης αυτής της κληρονομιάς αποτελούν σημαντικά σημεία έκφρασης στο φυσικό χώρο, μέσα από τα οποία οι ταυτότητες των μειονοτικών ομάδων ενδυναμώνονται και διεκδικούν τη θέση τους μέσα, ή έστω παράλληλα με το κυρίαρχο αφήγημα του τόπου που τις φιλοξενεί. Όμως, γεγονός είναι πως η μνήμη δεν είναι απαραίτητα “περήφανε και ένδοξη”. Πολλές φορές κομμάτια μνήμης ενός λαού ή μίας συγκεκριμένης ομάδας συντελούνται από τραυματικά γεγονότα, τα οποία στιγματίζουν την ίδια ως θύμα, αλλά και τις εμπλεκόμενες ομάδες ως θύτες. Η τραυματική-σκοτεινή πολιτιστική κληρονομιά και η έκθεση και αξιοποίησή της είναι γεγονός πως, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, έχει απασχολήσει τόσο την επιστημονική κοινότητα, όσο και τους επαγγελματίες του χώρου του πολιτισμού αλλά και του πολιτιστικού τουρισμού. Από την παραπάνω βιβλιογραφική και ποιοτική έρευνα που διεξήχθη, συμπεραίνουμε πως το ζήτημα είναι πολύπλευρο και πολύπλοκο ταυτόχρονα. Οι παράγοντες που συντελούν στην έκθεση και παρουσίαση τέτοιων δύσκολων κομματιών της ιστορίας αποτελούνται από πολιτικές που διαμορφώνονται, οι οποίες κατά συνέπεια διαμορφώνουν και το πολιτιστικό τοπίο του εκάστοτε τόπου. Η τραυματική μνήμη μπορεί να αλλοιωθεί, να μην παρουσιαστεί, ή αντίθετα να τονιστεί, με στόχο πάντα, όπως διαπιστώνεται την

ανάδειξη της ειρήνης αλλά και την πρόληψη της επανάληψης. Σε αυτό το πλαίσιο, η αξία των επισκέψεων και περιηγήσεων σε τόπους τραυματικής-σκοτεινής κληρονομιάς φαίνεται να είναι σημαντικό κομμάτι της πολιτιστικής και κοινωνικής ζωής ενός τόπου, καθώς πέρα από την απλή ενθύμηση και αναγνώριση του συμβάντος, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την προβολή κοινωνικών μηνυμάτων.

Το παράδειγμα των εβραίων της Θεσσαλονίκης και της τραυματικής-σκοτεινής κληρονομιάς του Ολοκαυτώματος αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά σε σχέση με τον τρόπο που η τραυματική μνήμη επιλέγεται να προβάλλεται ή όχι και τις πολιτικές που συμβάλλουν σε αποφάσεις που αφορούν την έκθεση της πολιτιστικής κληρονομιάς μίας μειονότητας στον υλικό χώρο. Παρόλα αυτά, όπως φάνηκε μέσα από την ποιοτική έρευνα και τις συνεντεύξεις των συμμετεχόντων, το ζήτημα δεν αφορά μόνο εξωτερικούς παράγοντες και την κυρίαρχη ομάδα. Σχετίζεται ταυτόχρονα με την στάση που ακολουθεί η εκάστοτε μειονοτική ομάδα διεκδικώντας τη θέση της και τη φωνή της στο χώρο ή όχι. Τα τελευταία χρόνια, παρότι παρατηρείται μεγάλη διαφορά στους τρόπους και τις μεθόδους αξιοποίησης των μνημείων και των τόπων μνήμης της εβραϊκής κληρονομιάς στην πόλη της Θεσσαλονίκης σε σχέση με τους τόπους μνήμης στην Ευρώπη όπως στην Κρακοβία, η εβραϊκή κοινότητα διαπιστώνεται να δημιουργεί φανερά τη συνθήκη για να τονίσει και να υπενθυμίσει την παρουσία της στον πολιτιστικό χώρο της Θεσσαλονίκης. Ωστόσο, όπως παρατηρούν και κάποιοι συμμετέχοντες, ο αντισημιτισμός έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αποσιώπηση της μνήμης, τόσο από την κοινότητα, όσο και από την κυρίαρχη ομάδα.

Παρόλα αυτά, η τραυματική-δύσκολη κληρονομιά, αποτελεί ένα αδιαμφισβήτητο σημαντικό κομμάτι της ιστορικής πραγματικότητας και μέσα από την έκθεση και προβολή της στο χώρο είτε μέσα από μνημεία, είτε μέσα από πολιτιστικές δράσεις και περιηγήσεις, παραδίδει στο κοινό το δικό της κοινωνικό μήνυμα ειρήνης και αλληλεγγύης. Η μακραίωνη εβραϊκή παρουσία στην πόλη της Θεσσαλονίκης είναι ένα σημαντικό κομμάτι της ιστορίας της πόλης πέρα και πριν τα τραυματικά γεγονότα του Ολοκαυτώματος. Συνεπώς, η εβραϊκή πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί εκ των πραγμάτων ένα σημαντικό κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς της πόλης της Θεσσαλονίκης εν γένει. Ωστόσο, η τραυματική-δύσκολη κληρονομιά του Ολοκαυτώματος αποτελεί ένα διεθνοποιημένο ζήτημα λόγω του εύρους της ίδιας της θηριωδίας. Έτσι, η έκθεση και προβολή της συμβάλλει στην απόδοση νοήματος και κοινωνικών μηνυμάτων μεγάλης σημασίας για το παγκόσμιο γίνεσθαι και δεν αφορά μόνο την εβραϊκή κοινότητα που το βίωσε. Συμπεραίνουμε λοιπόν, πως αυτό που

ονομάζεται πολιτιστική κληρονομιά μιας μειονοτικής ομάδας, στην πραγματικότητα μπορεί να αφορά ένα πολύ ευρύτερο σύνολο μέσα από τα ιδιαίτερα νοήματα που παράγονται.

Παράρτημα Α

Εικόνες-Σημεία ενδιαφέροντος

Εικόνα 1. Μνημείο Εβραϊκού Νεκροταφείου - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Εικόνα 2. Βίλα Όλγα-Ιταλικό Προξενείο σήμερα

Εικόνα 3.Τοιχογραφία στο εξωτερικό τμήμα του γκέτου Βαρώνου Χιρς.

Εικόνα 4. Η Πλατεία Ελευθερίας σήμερα. Πάνω δεξιά διακρίνουμε το μνημείο Ολοκαυτώματος.

Βιβλιογραφία

Αργυρακάκη, Π., (2016) *Η μνήμη ως αλήθεια στη σύνταξη του συμβάντος. Νέοι τόποι μνήμης. Μνήμη χωρίς μνημείο.* (Μεταπτυχιακή εργασία). Ανακτήθηκε από: <https://dspace.lib.ntua.gr/xmlui/handle/123456789/43724>

Ισάρη, Φ., Πουρκός, Μ., (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας Εφαρμογές στην Ψυχολογία και την Εκπαίδευση* (Μεταπτυχιακή εργασία). Ανακτήθηκε από: <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PPP125/%CE%A7%CF%81%CE%B7%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF%20%CE%BF%CE%B4%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CE%AF/%CE%A0%CE%BF%CE%B9%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%BC%CE%B5%CE%B8%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1%20%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1%CF%82.pdf>

Κοντογιαννάτου, Γ. (2018). *Έρευνες μικτών μεθόδων: Η λογική του σχεδιασμού και οι προϋποθέσεις εφαρμογής τους* (Μεταπτυχιακή εργασία). Ανακτήθηκε από: <https://pasithee.library.upatras.gr/academia/article/view/2883/3186>

Μαντζούκας, Σ. (2007). Ποιοτική έρευνα σε έξι εύκολα βήματα. *Νοσηλευτική* 46 (1), 236 - 246

Μπουρουτής, Κ. Α. (2020). *Ολοκαύτωμα στη Θεσσαλονίκη: Η ιταλική στάση και οι εβραίοι μαθητές του Ουμπέρτο Πρίμο.* Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Τοπάλογλου, Χ. (2018). *Η ζωή των εβραίων την Θεσσαλονίκης και η πορεία τους προς το Ολοκαύτωμα.* (Μεταπτυχιακή εργασία). Ανακτήθηκε από: <https://dspace.uowm.gr/xmlui/handle/123456789/1276>

- Apfelbaum, E. (2010). Halbwachs and the Social Properties of Memory. Στο S. Radstone & B. Schwarz (Επιμ.), *Memory: Histories, Theories, Debates* (σσ. 77-93). Fordham University Press
- Ashworth, G. J. (2002). *Holocaust Tourism: The Experience of Kraków-Kazimierz*. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 11(4), 363–367. DOI:[10.1080/10382040208667504](https://doi.org/10.1080/10382040208667504)
- Biran, A., Poria, Y., & Oren, G. (2011). *Sought experiences at (dark) heritage sites*. *Annals of Tourism Research*, 38(3), pp 820–841. DOI:[10.1016/j.annals.2010.12.001](https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.12.001)
- Boytner R., Swartz Dodd L., Parker J. B. (Επιμ.) (2010). *Controlling the past, owning the future: The political uses of archaeology in the Middle East*. The University of Arizona Press, Tucson
- Brockmeier, J. (2002). *Remembering and Forgetting: Narrative as Cultural Memory*. *Culture & Psychology*, Vol. 8, No. 1, pp 15–43. DOI:[10.1177/1354067x0281002](https://doi.org/10.1177/1354067x0281002)
- Campanini-Fleer, C. M. (1994). Holocaust Memorials: The Politics of Perception. *Tradition*, Vol. 28, No. 2 (Winter 1994), pp. 19-33 Ανακτήθηκε από:<http://www.jstor.org/stable/23260856>.
- Droumpouki, A. M. (2015). *Shaping Holocaust memory in Greece: memorials and their public history*. *National Identities*, 18(2), 199–216. DOI:[10.1080/14608944.2015.1027760](https://doi.org/10.1080/14608944.2015.1027760)
- Funkestein, A. (1989). Collective Memory and Historical Consciousness. *History and Memory*, Vol. 1, No. 1 (Spring - Summer, 1989), pp. 5-26. Ανακτήθηκε από:<http://www.jstor.org/stable/25618571>.
- Hartmann, R. (2013). *Dark tourism, thanatourism, and dissonance in heritage tourism management: new directions in contemporary tourism research*. *Journal of Heritage Tourism*, 9(2), 166–182. DOI:[10.1080/1743873x.2013.807266](https://doi.org/10.1080/1743873x.2013.807266)
- Johnston, T., Mandelartz P., (2015). *Thanatourism: Case studies in travel to the dark side*. Goodfellow Publishers Ltd
- Lasker, D. J. (1993). *History, Religion, and Antisemitism*. Gavin I. Langmuir *Toward a Definition of Antisemitism*. Gavin I. Langmuir. *Speculum*, 68(3), 826–828. DOI:[10.2307/2865027](https://doi.org/10.2307/2865027)

- Magee, R., & Gilmore, A. (2015). *Heritage site management: from dark tourism to transformative service experience?* *The Service Industries Journal*, 35(15-16), 898–917. DOI:[10.1080/02642069.2015.1090980](https://doi.org/10.1080/02642069.2015.1090980)
- Marrus, R. M., Paxton, O. R., (1982). The Nazis and the Jews in Occupied Western Europe, 1940-1944. *The Journal of Modern History*, Vol. 54, No. 4 (Dec., 1982), pp. 687-714. Ανακτήθηκε από: <http://www.jstor.org/stable/1906017>
- Martini, A., & Buda, D. M. (2018). *Dark tourism and affect: framing places of death and disaster*. *Current Issues in Tourism*, 1–14. doi:[10.1080/13683500.2018.1518972](https://doi.org/10.1080/13683500.2018.1518972)
- Mazower, M. (2006). *Θεσσαλονίκη Πόλη των φαντασμάτων: Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι 1430-1950* (Κ. Κουρεμένος, Μετ.). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Meskell, L. (Επιμ.). (1998). *Archaeology under fire: Nationalism, politics and heritage in the eastern Mediterranean and Middle East*
- Mitter, P. (2013). Monuments and memory of our times. *South Asian Studies*, Vol. 29, No. 1, pp 159–167. DOI:[10.1080/02666030.2013.772809](https://doi.org/10.1080/02666030.2013.772809)
- Morris, A., (2015). *A practical introduction to in-depth interviewing*. Sage. Ανακτήθηκε από:https://books.google.gr/books?id=JMWICwAAQBAJ&dq=morris+2015+&lr=&hl=en&source=gbs_navlinks_s
- Oren G., Shani A., Poria Y. (2021). Dialectical emotions in a dark heritage site: A study at the Auschwitz Death Camp. *Tourism Management*, Vol.82. Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104194>
- Podoshen, J. S., & Hunt, J. M. (2011). *Equity restoration, the Holocaust and tourism of sacred sites*. *Tourism Management*, 32(6), 1332–1342. DOI:[10.1016/j.tourman.2011.01.007](https://doi.org/10.1016/j.tourman.2011.01.007)
- Podoshen, J. S., Venkatesh, V., Wallin, J., Andrzejewski, S. A., & Jin, Z. (2015). *Dystopian dark tourism: An exploratory examination*. *Tourism Management*, Vol. 51, pp 316–328. DOI:[10.1016/j.tourman.2015.05.002](https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.05.002)
- Saltiel, L., (2018). A City against Its Citizens? Thessaloniki and the Jews. *The Holocaust in Greece*, 113–134. DOI:[10.1017/9781108565776.007](https://doi.org/10.1017/9781108565776.007)
- Selimovic, J. M. (2013). *Making peace, making memory: peacebuilding and politics of remembrance at memorials of mass atrocities*. *Peacebuilding*, 1(3), 334–348. DOI:[10.1080/21647259.2013.813175](https://doi.org/10.1080/21647259.2013.813175)
- Stevens, Q. (2019). Cities and memory: a history of the role of memorials in urban design from the Renaissance to Canberra. *Planning Perspectives*, pp 1–31. DOI:[10.1080/02665433.2019.1577166](https://doi.org/10.1080/02665433.2019.1577166)

Thomas S., Herva VP., Seitsonen O., Koskinen-Koivisto E. (2019) Dark Heritage. In: Smith C. (Επιμ.) *Encyclopedia of Global Archaeology*. Springer, Cham
Volkov, S. (n.d.). Antisemitism as a Cultural Code: Reflections on the History and Historiography of Antisemitism in Imperial Germany. The Origins of the Holocaust. DOI:[10.1515/9783110970494.307](https://doi.org/10.1515/9783110970494.307)

Έθνος. Ανακτήθηκε από: <https://www.ethnos.gr/greece/article/142194/thessalonikhxemplokareihanegershtoy-moyseioyolokaytomatos>

Η Καθημερινή. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/society/561926824/to-parko-mnimis-kai-to-parkingk/>

ΚΙΣ: Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο. Ανακτήθηκε από: https://kis.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=2743:2020-06-24-07-22-23&catid=99:2009-06-04-07-06-01&Itemid=76

Ιn. Ανακτήθηκε από: <https://www.in.gr/2021/03/05/life/stories/thessaloniki-sygkinitiki-toixografia-gia-olokaytoma/>

